

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»
Гуманітарний факультет
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота на тему
«Зображення польського та радянського режимів на шпальтах журналу «Комар»
(1933— 1939 рр.)»

Виконала студентка 4 курсу, групи ГІС 20/Б
Галуза знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальності 032 Історія та археологія
Освітньої програми «Історія»
Освітній ступінь Бакалавр

Стасів Л. Б.

Науковий керівник: д-р, проф. Зайцев О. Ю.

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Львів – 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЧАСОПИС «КОМАР»: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	11
РОЗДІЛ 2 ЗОБРАЖЕННЯ ПОЛЬСЬКОГО РЕЖИМУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «КОМАР»	21
2. 1. Внутрішньополітичний аспект	21
2. 1. 1. Економічне становище українців у Польщі на сторінках «Комара».	21
2.1.2. Державна політика польського правлячого режиму, відображена на сторінках «Комара».....	29
1.1.3. Відображення в «Комарі» до україно-польських стосунків.	37
2. 2. Зовнішньополітичний аспект	44
РОЗДІЛ 3 ЗОБРАЖЕННЯ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «КОМАР»	51
3. 1. Внутрішньополітичний аспект	51
3. 1. 1. Уявлення про економічне становище українського населення в Радянському Союзі у журналі «Комар».....	51
3. 1. 2. Уявлення «Комара» про репресії в Радянському Союзі.	57
3. 1. 3. Відображення культурної революції на сторінках часопису «Комар»	69
3.2. Зображення зовнішньої політики Радянського Союзу на сторінках журналу «Комар».....	77
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	89
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність: В інформаційному потоці є достовірна інформація, викривлена дійсність, контекст, підтекст, маніпуляція, пропаганда, судження, критика, аналітика, тощо. Існують курси та лекції як створювати та як «фільтрувати» прочитане, почуте та побачене, щоб вибирати з нього те, що і є інформацією, те, що впливає на наше світосприйняття. Читати статті минулого століття щоб через призму подачі інформації проаналізувати світогляд редакторів, коло інтересів, коло читачів, співставляючи це із історичними фактами, політичними обставинами - це своєрідний тест на розуміння доби. Особливо якщо журнал написаний мовою сатири: чіткою, лаконічною, доступною, з одного боку, з підтекстом, іронією та сарказмом, з іншого.

Джерелом інформації про добу є не лише статті, але й сам підтекст. При цьому, варто зважати хто пише, яку мету переслідує, який посил дає, яку емоцію викликає, на яку аудиторію розраховано. Все як і сьогодні. Журнал «Комар» лише один з багатьох, який друкувала українська громада у 30-х рр. ХХ ст у Польщі, і один з небагатьох який доходив до читача. Через гумористично- сатиричний характер журнал користувався популярністю у населення і міг обійти цензуру. Через подані у ньому матеріали важко відтворити тогочасну дійсність, але добре простежуються суспільні настрої, наболілі проблеми, хвилювання, побут, труднощі та мрії українського населення, як це бачила група редакторів журналу. Наративи, які поширювали автори журналу формували суспільну думку і вплинули на світосприйняття та поведінку читачів.

Важливо досліджувати й розуміти цей вплив, щоб критично сприймати різні джерела інформації, навіть такі «безневинні» як гумористично-розважальні.

Об'єктом, даного дослідження є гумористично-сатиричний журнал «Комар» (1933– 1939), а **предметом** – висвітлення діяльності польського та радянського режимів на сторінках часопису.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1933–1939 років. Обрані хронологічні межі обґрунтовуються відтинком часу, протягом якого виходив журнал «Комар».

Територіальні межі кваліфікаційної роботи, якщо йдеться про діяльність журналу «Комар», обмежуються територією міста Львова, де зокрема видавався часопис; разом з тим досліджувана тематика його публікацій охоплює територію міжвоєнних Польщі та СРСР.

Метою роботи є дослідити образ польської та радянської влади у журналі «Комар» (1933–1939).

Завдання:

- дати загальну характеристику діяльності журналу «Комар» 1933-1939 рр.;
- окреслити змістове наповнення часопису;
- простежити уявлення редакторів та дописувачів «Комара» щодо діяльності польської влади;
- висвітлити уявлення редакторів та дописувачів «Комара» щодо діяльності радянської влади;
- порівняти зображення польського та радянського режимів на сторінках часопису «Комар»;
- виокремити дискурси, які автори журналу «Комар» прагнули донести читачам.

У даному дослідженні були використані такі **методи**: по-перше, для виявлення прихованих і непомітних «залишкових смислів» залучалася деконструкція. Характерною особливістю сатири є те, що вона ніколи не промовляє «прямо». Зрозуміти її без контексту не можливо. Саме деконструкція допомагає виявити, що саме автор мав на увазі, яку інформацію він намагався донести, що міститься «між рядками». Також аналізуючи

деконструктивним методом вдалося заповнити прогалини, які присутні в дотехах.

По-друге, для структурного вивчення змісту політичної сатири застосовувався дискурс-аналіз. За допомогою цього методу вдалося виявити головні дискурси, які намагаються донести автори «Комара» до своїх читачів. Важливо також показати, які страхи та приховані побажання побутують в сатиричних жанрах. Тому розглядається контекст створення певної сатири чи карикатури та пояснення мети появи певного дотепу.

Для аналізу сатири застосовувалася також потестарна імагологія. Потестарна імагологія дозволила визначити ставлення авторів «Комара» до радянської та польської влади, дослідити уявлення, які відбивалися в сатиричних жанрах, та образи, які формувалися цими уявленнями. А також допомогла відобразити стереотипи, які існували серед комарівців.

У дослідженні також було застосовано кількісний контент-аналіз. Зокрема, за допомогою даного методу вдалося визначити аудиторію часопису.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше проаналізовано зображення польського та радянських режимів у гумористично-сатиричному журналі «Комар».

Джерельну базу дослідження становлять випуски гумористично-сатиричного часопису «Комар» (1933–1939). Для дослідження використовувалися випуски часопису наявні у Науковій бібліотеці ЛНУ імені Івана Франка. Загальна кількість їх становить 263 випуски.

Аналіз літератури. Важливу роль для дослідження даної теми відіграють праці, в яких аналізувався журнал «Комар». Цінними є праці Лідії Сніцарчук. Зокрема найцікавішими є стаття «З видавничого концерну «Українська преса»: сатирично-гумористичний часопис Комар»¹ та уривок про часопис «Комар» з

¹ Сніцарчук Л. В. З видавничого концерну «Українська преса»: сатирично-гумористичний часопис «Комар» // Поліграфія і видавнича справа. — 2002. — Вип. 39. — С. 26—31.

історико-бібліографічного дослідження «Українські часописи Львова 1848–1939 рр.²». У цих працях авторка розглядає історію діяльності часопису, виокремлює головні жанри, розкриває чимало псевдонімів редакторів журналу та розглядає певні проблеми з якими стикався часопис та його редакція. Ці праці вартують уваги, оскільки вони є найповнішим дослідженням діяльності «Комара» (1933–1939) серед наявних. Ба більше цінність даних статей проявляється в тому, що авторка використовує в своєму дослідженні архівні дані. Однак, все ж ці праці не є ґрунтовним дослідженням часопису, а лише поверхово охоплюють історію існування «Комара», його діяльність та низку проблем з яким стикалися редактори часопису. Певну роль відіграє також стаття Л. Сніцарчук «Де згода в сімействі?»: сатирики «Комара» (1933–1939) про українську пресу Галичини³». У цій роботі авторка подає загальний огляд сатиричних відгуків редакторів часопису на діяльність української преси в Галичині. Також Л. Сніцарчук висвітлює конфлікти «Комара» з іншими часописами, що видавалися у Східній Галичині протягом міжвоєнного періоду. Це має важливе значення, оскільки таке дослідження було проведено вперше. Шкода, що сама стаття охоплює тільки декілька прикладів.

Щодо жанрового наповнення журналу «Комар» важливе значення має стаття Л. Шеремет, С. Бохенок «Жанрове розмаїття публікації й у гумористичному журналі «Комар»⁴». Варто відзначити, що ця невеличка праця охоплює важливі аспекти у структурі часопису «Комар». Однак, знову ж таки проблема полягає в тому, що праця не охоплює всіх сатиричних жанрів та рубрик, які були наявні в «Комарі» протягом всього періоду існування.

Фрагментарно жанри сатири та гумору «Комара» проаналізовані також у праці Ю. Яциковича «Малі жанри сатири та гумору на сторінках журналу

² Українські часописи Львова. 1848-1939 : Іст.-бібліогр. дослідж. : в 3-х томах. Т.3. Кн.2. 1929-1939 / Уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко ; ред.: О. Катола, Л. Сідлович]. - Львів : Світ, 2003.

³ Сніцарчук Л. «Де згода в сімействі?..»: сатирики «Комара» (1933—1939) про українську пресу Галичини // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2000. — Вип. 7. — С. 365—375

⁴ Шеремет Л. Жанрове розмаїття публікацій у гумористичному журналі «Комар» / Л. М. Шеремет, С. М. Бохенок // Поліграфія і видавнича справа. – Львів, 1996. – Вип. 31. – С. 190–193.

«Комар» (за матеріалами 1933–1939 рр.)⁵». Варто відзначити, що ця стаття охоплює більш різноманітне тематичне наповнення часопису, а також автор аналізує окремі сатиричні жанри, наводячи приклади. Однак, автор статті наводить тільки кілька прикладів сатири, яка була на сторінках часопису. За мету автор ставить: *«проаналізувати гуморески, анекдоти, сатиричні та гумористичні вірші, словники, епіграми в часописі «Комар», виокремити тематичні й сюжетно-композиційні особливості, які слугують інформаційною складовою та джерельною базою для вивчення різних аспектів життя тогочасних українців»*⁶. На мою думку, до кінця виконати поставленої мети автору не вдалося. Зокрема, автор обмежується сатирою, яка відображала ситуацію у Східній Галичині та Радянському Союзу. Втім Ю. Яцикович не згадує в своїй праці ні про зображення польської влади і ситуації в Польщі в цілому. Ба більше, оминаються згадки про міжнародну систему. В часописі наявні низка згадок про політику Німеччини та Гітлера зокрема, про Італії, становище Ліги Націй, громадянську війну в Іспанії, військове протистояння між Японією та Китаєм, тощо. Тож виокремити тематичні та сюжетно – композиційні особливості Ю. Яциковичу вже не вдалося. Втім, варто зауважити, що праця залишається важливою, оскільки це є одна з небагатьох спроб згадати про гумористично-сатиричний журнал «Комар».

Р. Грабовська побіжно згадує в своїй статті «Між двома війнами: львівські сатирично-гумористичні часописи міжвоєнного двадцятиліття – про диктаторів та диктатуру...» про журнал «Комар» та сатиру зі сторінок часопису про Сталіна⁷. Втім поодинокі згадки не відтворює реального ставлення «Комара» до диктаторів та тодішньої міжнародної ситуації. Ба більше Р. Грабовська здебільшого посилається на праці Л. Сніцарчук, а не сам часопис, що дає

⁵ Яцикович Ю. Малі жанри сатири та гумору на сторінках журналу "Комар" (за матеріалами 1933 - 1939 рр.) // Держава та регіони. Сер. Соц. комунікації. - 2018. - № 1. С.109-112.

⁶ Там само, с. 109.

⁷ Грабовська Р. Між двома війнами: львівські сатирично-гумористичні часописи міжвоєнного двадцятиліття - про диктаторів та диктатуру (за матеріалами фондів наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка) // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: матеріали 6-ої міжнарод. наук.-практ. конф., 10-11 вересня 2015 р., Львів. - Львів, 2015. – С.174-178.

можливість припустити, що авторка не опрацьовувала гумористично-сатиричний журнал «Комар».

Варто згадати також статті Євгена Гулюка «І від укусу “Комара” стає смішно, або що робило будні львів’ян 100 років тому?⁸» та «Бешкетний щедрик від львівських гумористів міжвоєнного періоду⁹», опубліковані на веб-сайті «Фотографії старого Львова. З одного боку ці статті є цінними, оскільки в них автор висвітлює випуск № 2, 1939 р. та випуск № 3, 1935 р. і дає можливість читачам та всім зацікавленим особам ознайомитися з журналом «Комар». Однак, з іншого боку, автор жодним чином не аналізує сатиру зі сторінок часопису.

Варто згадати також працю Зоряни Наконечної «Часописи видавничого концерну «Українська Преса» в контексті західноукраїнської журналістики¹⁰», в якій авторка окрім інших часописів концерну «Українська преса» розглядає також і гумористично-сатиричний часопис «Комар». Втім вона аналізує тільки загальні аспекти, не вдаючи до глибокого аналізу самого часопису.

Отже, хоча є певні дослідження щодо діяльності та структурного наповнення гумористично-сатирично журналу «Комар» (1933– 1939), однак вони не є ґрунтовними й тільки фрагментарно досліджують часопис. Тому актуальним залишається подальше дослідження й аналіз гумористично-сатиричного часопису «Комар».

Для аналізу сатири у журналі «Комар» важливим є розуміння контексту. Цінними для даного дослідження узагальнюючі праці, які комплексно розглядають ситуацію довкола соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного життя всередині та на зовнішньополітичній арені Польщі та СРСР

⁸ Гулюк Є. Бешкетний щедрик від львівських гумористів міжвоєнного періоду/Фотографії старого Львова. URL: <https://photo-lviv.in.ua/beshketnyj-schedryk-vid-lvivskyh-humorystiv-mizhvojennoho-periodu/> (дата звернення: 16.05.2024).

⁹ Гулюк Є. І від укусу “Комара” стає смішно, або що робило будні львів’ян 100 років тому?/Фотографії старого Львова. URL: <https://photo-lviv.in.ua/vid-ukusu-komara-staje-smishno-abo-scho-robylo-budni-lvivyan-100-rokiv-tomu/> (дата звернення: 16.05.2024).

¹⁰ Наконечна З. І. Часописи видавничого концерну «Українська Преса» в контексті західноукраїнської журналістики : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. із соц. комунік.. «Теорія та історія журналістики». Львів, 2016. 212 с.

в міжвоєнний період і яка впливала на суспільні настрої українських газетярів. Серед праць, що висвітлюють контекст подій на території Польської республіки, можна виділити монографію Леоніда Зашкільняка та Миколи Крикуна «Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів»¹¹, працю Ганни Дильонгової «Історія Польщі 1795-1990»¹², Михайла Швагуляка «Історичні студії: Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії»¹³, а також Васюти І. «Галицько-волинське село між світовими війнами»¹⁴, тощо. Для розгляду ситуації в Радянському Союзу цінними були праці Ніколя Верт «Історія Радянської держави 1900-1991»¹⁵, Андрія Соколова «Курс радянської історії 1917-1940»¹⁶, Джеффері Госкінга «Історія Радянського Союзу 1917-1991»¹⁷, Ярослава Грицака «Нарис Історії України»¹⁸ та інші. Варто зауважити, що використовувалися також праці, що детальніше розкривали певні аспекти, які на своїх сторінках висвітлювали автори часопису «Комар».

Структура роботи: Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків.

У першому розділі «Часопис «Комар»: загальна характеристика» розглянуто основні аспекти часопису «Комар», охарактеризовано тематику журналу, авторів, аудиторію та інше. У другому розділі «Зображення польського режиму на сторінках журналу «Комар»», охарактеризовано та проаналізовано зображення на сторінках часопису соціально-економічного, суспільно-політичного та міжнародного аспектів політики польського режиму. У третьому

¹¹ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Наук. ред. Л. Зашкільняк. Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут історичних досліджень; Центр історичної полоністики. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

¹² Дильонгова Г. Історія Польщі 1795—1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007.— 239 с.

¹³ Швагуляк М. Історичні студії: Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. XIX – пер. пол. XX ст.). – Львів: «Трайда плюс», 2013. – 748 с.

¹⁴ Васюта І. К. Галицько-волинське село між світовими війнами [Текст]: Монографія. - Львів : Каменяр, 2010. - 507 с.

¹⁵ Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. Навчальний посібник. Пер. з фр. – Рівне: Видавнича агенція "Вертекс", 2001 – 480 с.

¹⁶ Соколов А.К. Курс советской истории. 1917-1940: Учеб. пособие для вузов. М., 1999.- 270 с.

¹⁷ Hosking, Geoffrey A. A History of the Soviet Union, 1917-1991. Final edition, Fontana Press, an imprint of HarperCollins, 1992.

¹⁸ Грицак. Я. Нарис історії України: Формування модерної нації XIX-XX століття. К., 2019. – 360 с.

розділі «Зображення радянського режиму на сторінках журналу «Комар»», висвітлено та проаналізовано суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний та міжнародний аспект радянської влади, відображений у часописі «Комар».

РОЗДІЛ 1 ЧАСОПИС «КОМАР»: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У міжвоєнний період українські землі були поділені між СРСР, Польщею, Румунією та Чехословаччиною. Українці опинились не лише в різних державах, але й в різних політичних, економічних, соціальних та культурних обставинах, без найменшого шансу на об'єднання в найближчій перспективі.

Галицька еліта, яка прагнула тримати «руку на пульсі» - інтерпретувати події в краї та світі, від бесіди між кумами до висвітлення подій світового масштабу, при цьому не мати конфліктів з польською владою, вибрала цікавий формат подачі інформації - гумористично-сатиричний. Цим не могли похвалитись українці у складі СРСР, в якому уже на початку 30-х рр. не зустрічається жодного гумористично-сатиричного видання окрім офіційних: *«потребу сатири відчуває кожна здорова нація, бо сатири бояться тільки ті, що мають нечисту совість. Тому саме тільки в одній Большеві від кількох уже літ немає ніодного сатиричного часопису»¹⁹*.

Протилежною була ситуація саме у Галичині, оскільки найбільшого розквіту гумористично-сатирична періодика досягла у Львові. Протягом міжвоєнного часу у Львові виходило чимало гумористично-сатиричних часописів: «Будяк» (1921–1923 рр.), «Жорна» (1934 р.), «Розрада» (1924 р.); машинопис. ж. «Гордість нації» (1928–1930 рр.); «Страхопуд» (1930 р.), часопис «Шершень» (1931–1932 рр.); «Віник» (1922–23) «Кібель» (1925–1926 рр.) «Зиз» (1924–1933 рр.), «Маски» (1923 р.) та «Комар» (1933–1939 рр.)²⁰. Серед цього переліку найбільшою популярністю користувався останній часопис – «Комар». Саме цей журнал залишався єдиним гумористично-сатиричним виданням у Галичині протягом 1933–1939 рр.²¹

Перший номер часопису вийшов 1 січня 1933 року. Журнал «Комар» міжвоєнного періоду мав свого попередника, який виходив ще впродовж

¹⁹ До наших передплатників, післяплатників і прихильників. Комар. 1936. Ч.1-2. 5 січня. С.5.

²⁰ Там само.

²¹ Яцикович Ю. Малі жанри сатири та гумору на сторінках журналу «Комар» (за матеріалами 1933-1939 рр.)... С.1.

1900–1916 роках. Свідчення про це знаходимо на сторінках першої частини журналу: « (...) *«Комар» має за собою традицію. Не один наш старий діяч чує ще до нині укушення нашого предтечі, передвоєнного «Комаря». Отож продовжуємо традицію передвоєнного гумору! (...)»²²*. Однак, там також зазначається, що в часописі будуть нові дотепи про тогочасну ситуацію. Відповідно, на сторінках часопису знаходимо цілі, які ставлять перед собою автори. По- перше, це *«кусати» всіх «галицькими непевними, а волинськими певними шляхами ходивців», «кепських провідників народу» та «темний, невдячний народ»²³*. При цьому автори зазначають, що не мають на меті *«стояти за якоюсь партією чи групою, а кусати раз на ліво, раз на право, раз у середину, все там, де тільки інтереси Загалу були загрожені»²⁴*. По- друге, *«боротися з чорними ворогами нашого [українського – Л. С.] загалу: зі зрадництвом, з заскоружлістю, з колтунством, з комунізмом, з протекціоналізмом і т. д.»²⁵*. По- третє, автори розуміли потребу в сатирі у той період, тому зобов'язуються виконувати *«непросту місію в народі»: «...пустити...між людьми...бомб безжурної, щирої радості, веселості, гумору чи там сатири в такі ... холерно сумні часи, в такі паршиві, дрантиві і безвиглядні часи...»²⁶*.

Спочатку, протягом перших двох років, як і його попередник, «Комар» виходив двічі на місяць –першого і п'ятнадцятого числа. Так протягом 1933–1934 рр. було видано 48 тисяч двотижневика. Уже в 1935 р. «Комар» об'єднується зі своїм конкурентом – часописом «Жорна»²⁷. Цю потребу злиття зі своїм суперником редакція «Комара» бачила в тому, що двотижневик не міг *«належно виконувати свої завдання»: багато подій, які відбуваються в проміжку між першим і п'ятнадцятим числами, втрачають свою актуальність за два тижні, а також у той час народ потребував більше гумору»²⁸*. З того часу навіть на

²² Комарове слово до читачів. Комар. Львів, 1933. Ч.1. 1 січня. с. 2.

²³ Там само.

²⁴ До наших передплатників, післяплатників і прихильників. Комар. Львів, 1936. Ч.1-2. 5 січня. с.5.

²⁵ Там само.

²⁶ Гзімс. Соте число. Комар. Львів, 1936. Ч.1-2. 5 січня. с.8.

²⁷ Снігарчук Л. З видавничого концерну «українська преса»: сатирично-гумористичний часопис «Комар»... с.27.

²⁸ До наших передплатників, післяплатників і прихильників. Комар. Львів, 1936. Ч.1-2. 5 січня. с.5.

титульних сторінках зустрічається напис: *«Комар кусає кожного тижня під неділю»*.

Виходив часопис «Комар» під концерном «Українська преса», який очолював Іван Тиктор. Протягом 1933–1938 рр. відповідальним редактором був Лев Чубатий, а співредактором – Едвард Козак (псевдонім ЕКО, Коко, Пік, Авенір Люшня, Косий). Саме Е. Козак доклав чимало зусиль до розвитку «Комара», окрім створення численних карикатур та оформлення титульних сторінок ЕКО брав активну участь у написанні значної кількості сатир та фейлетонів. Пізніше, з 1938 р., Е. Козак перебрав на себе повноваження головного редактора, які виконуватиме до кінця існування часопису. Над змістом журналу працювали також Іван Гірний (псевдонім Федь Триндик), Іван Керницький (псевдонім Гзимс, Ікер), Теодор Курпіта (псевдонім Тека, Теок, Текур, Яндрух Бандзюх), Анатоль Курдидик (псевдонім Осій Гольтіпака, Ака, Аль), Роман Купчинський (псевдонім Галактіон Чіпка, Роман, Намор, Той сам)²⁹. Однак, як зауважується на сторінках самого журналу: *«...щоби «Комар» був усе цікавіший і дотепніший редакція ... об'єднала у себе «найсильніші пера» і найкращих наших сатириків»*, у 1935 р. частина авторського колективу «Жорна» перейшла до «Комара». Це були, зокрема, Роман Пашківський, Олександр Костик та інші. Як зазначає у своїх працях Л. Снісарчук, саме з цієї пори покращилася якість комарівської сатири³⁰.

Тим не менш чимало авторів «Комара» залишаються невідомими. Часопис мав своїх дописувачів, які відправляли редакції свої витвори³¹. Більшість з дописувачів прикривалися псевдонімами, а їхні справжні імена залишалися таємницею навіть для самої редакції. Однак, не всі надіслані пропозиції публікували у журналі. Часто редакція відкидала певні витвори. По-перше, спричинено це було використання нецензурної лексики. Комарівці, як вони зазначають в часописі, були категорично проти використання нецензурної лексики: *«бідна ця сатира, що не маючи іншого аргументу, лається дурнями!»*.

²⁹ Снісарчук Л. Українські часописи Львова. 1848-1939... с.347

³⁰ Снісарчук Л. З видавничого концерну «українська преса»: сатирично-гумористичний часопис «Комар» с.27

³¹ Там само.

По- друге, редакція відкидала сатиру, яку вважала не надто досконалою для публікації: *«Перістий: Вірші теж надто «перісті». Напишіть щось дотепнішого»³²*. По- третє, важливо було також, щоб автор був передплатником часопису: *«Пеле-Меле: Не піде, бо Ви не є передплатником»³³*. Важливим для редакційного колективу було, щоб журнал пройшов цензуру. Тому, якщо надісланий дописувачем текст міг провалити це, то його не публікували також: *«Дуб: Не піде з цензурних причин»³⁴*.

«Комар» користувався популярністю. Як зазначає Л. Сніцарчук спираючись на архівні дані та спогади сучасників, журнал виходив накладом понад 7 тисяч примірників³⁵. Наприкінці існування журналу, тираж стає значно меншим. Так в березні 1939 р наклад становив близько 3 тисячі примірників. Та в порівнянні з іншими періодичними видання, кількість тиражних видань яких була від 500 до 2 тисяч екземплярів, «Комар» залишався доволі популярним³⁶.

Помітно сприяла цьому широка тематика та різноманітність змісту «Комара». В часописі відображено суспільно політичні, соціально-економічні та культурні аспекти життя українського народу в різних державах, становище інших держав, проблеми національних меншин (євреїв, ромів), також різні політичні події, які відбувалися в той час (Голодомор, проголошення Карпатської України, створення Ліги націй, Іспанське питання) та роль церкви й жіноче питання. Особливо яскраво в журналі зображався український рух, що активно розвивався на Галичині у 30- тих роках. У «Комарі» знаходимо критику як і у сторону політичних партій та їх друкованих органів і основних представників, так і громадських організацій, товариств та кооперативів. Не оминає часопис можливості викрити вади і українських представників у польському сеймі.

³² Переписка редакції. Львів, 1934. Ч. 9. 1 травня. с. 8.

³³ Переписка Редакції. Комар. Львів, 1936. Ч. 24 14 червня. с.7.

³⁴ Там само.

³⁵ Українські часописи Львова. 1848-1939 : Іст.-бібліогр. дослідж. : в 3-х томах. Т.3. Кн.2.... с.347.

³⁶ Сніцарчук Л. З видавничого концерну «українська преса»: сатирично-гумористичний часопис «Комар»... с. 30.

Тому, якщо говорити про читацьку аудиторію «Комара», то він був розрахований на українців, що проживали в Польщі, Радянському Союзі, Чехословаччині, Румунії, а також і для українських емігрантів. Варто зауважити, що на сторінках часопису вміщувалася переписка з передплатниками та дописувачами. Часто там вказувалося місце проживання читачів. Також, на шпальтах журналу розміщувалися результати літературних конкурсів, які проводили редактори «Комара». Проаналізувавши ці дані, провівши кількісний контент аналіз (див. додаток 1), вдалося встановити, що найбільшою популярністю часопис користувався саме в Станіславській області. Потім вже в Львівському та Тернопільському воєводстві. Також як можна побачити на діаграмі передплатниками також були особи з Москви, Аргентини, Канади, Америки, Польщі та навіть Китаю.

Втім, тут необхідно також брати до уваги, що ці дані тільки приблизні. Оскільки після 1937, на сторінках рідко вказується місце проживання, а здебільшого використовується тільки ім'я особи. Ба більше, переписка редакції зазвичай відбувалася, або з дописувачами, або з боржниками. Незважаючи на це, даний контент-аналіз, дав можливість приблизно оцінити масштаб читачів.

На мій погляд, часопис призначався для українців різних політичних поглядів. Так «Комар» намагається відобразити вади українського руху та вказати суспільству, як рухатися в «правильному» напрямі. Такий «правильний» шлях журнал вбачав тільки в незалежності України, негативно ставлячись як і до угоди з польською, так і радянською стороною. Тож всі, хто виступає з іншими гаслами, зазнає критики на сторінках часопису.

Спочатку зазвичай одне видання займало 8 сторінок. Тільки святкові видання – різдвяні й великодні містили 12 сторінок. Однак вже у випуску 3 жовтня 1937 р. редакція повідомляє читачів, що « (...) *на злість нашим ворогам (всім тим, що їх «Комар» покусав) і на радість нашим приятелям (яких ще*

«Комар» не кусав (...)»³⁷» обсяг видання становитиме 12 сторінок постійно. Від тоді окрім сатиричного і гумористичного матеріалу на сторінках журналу з'являється «легший літературний матеріал» (як його називала редакція): рецензії на поезію, фільми, театральні постанови, а також вірші, загадки та спортова хроніка³⁸. Ці рубрики, хоч і містили частково сатиричні вставки, та все ж в більшості «...ми даватимемо передовсім правду, а радше скажімо, більше правди, як правду...»³⁹. В той час остання сторінка (ст. 12) здебільшого містила історії-карикатури, як наприклад «Як усус недобитий шукав правди на світі». Та вже в 1938 році, повертається до минулої системи й видання містить 12 сторінок тільки у різдвяні й великодні видання.

На сторінках часописів зустрічаються оригінальні рубрики. Звісно, час від часу, одні зникали, а нові з'являлися, та загалом можна виділити основні з них. Одразу привертає увагу рубрика «З мандрівки Комаря», в якій розповідалося про ситуацію в різних містах і селах Галичини. Не менш цікавою є «Біг пес через овес», де комарівці оглядають цікаві та суперечливі статті, опублікованій у галицькій пресі. Варіанти визначень для різних термінів зустрічаються у розділі «Лексикон Комаря». Цікавими були також рубрики: «Мотаємо на вус», «Жалом по лепетах», «точка над «К»» та інші.

Варто також зауважити, що «Комар» були доволі клієнтоорієнтованим. Редакційний колектив намагався зробити журнал якомога цікавішим та заохочувати читачів купувати часопис. Тому автори не обмежуються тільки анекдотами. Хоча саме вони становили більшість серед інших жанрів. Тож, в «Комарі» значну увагу приділяли також поезії, фейлетонам, гуморескам, байкам, гумористичним оповіданням. Періодично авторський склад подавав у формі розповіді на сторінках часопису різні поради та рецепти⁴⁰. Також основний матеріал часто доповнювався висловами та різноманітними ілюстраціями. Ба

³⁷ До наших читачів. Комар. Львів, 1937. Ч.39. 3 жовтня. с. 2

³⁸ Так само.

³⁹ Так само.

⁴⁰ Шеремет Л. Жанрове розмаїття публікацій у гумористичному журналі «Комар». с.3.

більше, редактори «Комара» активно відгукувалися на пропозиції та зауваження читачів. Яскравим прикладом є «Історія про Усуса, що ходив за посадою». Опублікувавши в одному з видань історію про те, як Усус шукав роботу, автор згадав низку українських кооперативних установ. Згодом читач звертається до часопису і зауважує, що в даній сатири автори не згадали низку установ. Тож пізніше в часописі знаходимо продовження історії про Усуса.

Редактори часопису «Комар» не могли уникнути поширеного тоді клича «свій до свого». Намагалися підтримати українські кооперативи⁴¹, тому на сторінках журналу часто зустрічаємо рекламу національних виробників. Зокрема розміщувалася реклама про взуття від «Комети» та пасту від взуття «Елегант», кондитерську фабрику «Фортуна Нова», молочарський кооператив «Маслосоюз», страхові товариства «Дністер» та «Карпатія», канцелярія віл «Базару», цигарки «Калина». Варто зауважити, що часто цій рекламі приділяли не менше уваги, ніж будь-яким рубрикам. Так рекламу намагалися подати у різноманітних формах, щоб заохотити читачів користуватися товарами від українських виробників. Часто реклама була створена у формі цілої історії-розповіді, а могла супроводжуватися й ілюстраціями (див додат. 2).

Не менше на сторінках часопису заохочували купляти, передплачувати та читати «Комара» (див додат. 3). Часто з цією метою проводилися різноманітні конкурси:

«Літературний конкурс «КОМАРЯ»

Редакція «Комара» розписує конкурс на:

- *Найкращу гумореску*
- *Найкращий вірш*
- *Найкраще зладжений допис*

Тема довільна⁴²»

Зазвичай призом ставали випуски журналу, чи цікаві книги: «Два річники (24 книжки) .Української Бібліотеки. Велика Історія України, та ін.» Однак, були умови, для того, хто може взяти участь в конкурсі «*В конкурсі можуть брати*

⁴¹ Яцикович Ю. Малі жанри сатири та гумору на сторінках журналу «Комар» (за матеріалами 1933-1939 рр.)... с.2.

⁴² Літературний конкурс Комаря. Комаря. Львів, 1933. Ч. 17. с.8.

участі тільки ті, які не друкували до тепер нігде своїх писань. Учасником конкурсу може бути лише передплатник *Комаря*⁴³». Це допомагало частково покращити ситуацію з передплатою, яку часто прострочували та залучити нових читачів. Можливість читати «Комара» була й закордоном. Так часопис відправляли до Австрії, Чехословаччини й Угорщини.

Не можна оминати увагою неймовірні карикатури та малюнки, які були неодмінним атрибутом цього часопису. Титульна сторінка кожного випуску містила унікальне малево. Часом у вигляді карикатур подавалася ціла історія. Яскравими прикладами може бути «Міжпартійний літній табір» (див додат. 4) та «Народні приповідки в образах» (див. додат. 5). Привертає увагу також рубрики «Рисунки малого Івася Бульки» (див. додат. 6) та «Рисунки малого Ромця (див. додат. 7) .

Популярність «Комара» не могла не привертати увагу, як польської влади, так й редакторів інших часописів, які видавалися протягом цього проміжку часу. Тим більше, що обох «Комар знатно кусав». Попри те , що офіційної цензури щодо періодичних видань у Польщі не було всі українські газети та журнали проходили контроль через пресовий відділ у Міністерстві внутрішніх справ на предмет відповідності державним інтересам⁴⁴. Чимало випусків, точніше певні рубрики, уривки чи карикатури, було конфісковано, а цілий тираж знищувався. Зокрема активно під цензуру потрапляли випуски 1933, 1938 та 1939 років. Редакції доводилося перевидавати ці випуски, а на перших сторінках нових випусків розміщувати постанову судового засідання. «Комар» не уникнув висміяти становище в якому опинявся:

⁴³ Там само.

⁴⁴ Зазуляк І. *Становище україномовних часописів у міжвоєнній Польщі*/ Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2016. – Вип. 1. – Ч. 4. С. 6-7.
[Stanovysche_ukrainomovnykh_chasopysiv_u_mizhvoiennii_Polschi.pdf \(chtyvo.org.ua\)](http://chtyvo.org.ua/Stanovysche_ukrainomovnykh_chasopysiv_u_mizhvoiennii_Polschi.pdf)

Підпис до карикатури: ... всі думали, що їхні сорочки є білі, аж порівняли їх з ч.20-тим «Комаря»⁴⁵!...

Прагнучи уникнути цензури, авторському складу доводилося чимраз ретельніше приховувати, за допомогою сатири, послання політичного характеру читачам.

Не уникав конфліктів «Комар» і з іншими часописами. У 1933 року редакція «Комара» приділяє практично цілий випуск «газетній війні». Газети «Діло» й «Свобода» розпочали протистояння проти видань тикторівського концерну, та зокрема «Комара». Особливо активно проти видавництва «Українська преса» і його власника, Івана Тиктора, виступав генеральний секретар УНДО В.Целевич, який не раз на сторінках «Діла» висував звинувачення проти «Української преси» та «Комара» зокрема.

Таким чином, протягом періоду видавництва гумористично-сатиричного часопису «Комар» українське суспільство отримало можливість насолодитися численними сатиричними витворами та карикатурами. Вони охоплювали всі сфери життя та відображали тодішні настрої в суспільстві. Це сприяло популярності журналу. Хоча варто пам'ятати, що однією з причин такої

⁴⁵ Замість реклами. Комар. Львів. 1938. Ч.21. 22 травня. С.3.

популярності була унікальність Комара»: з 1934 року «Комар» залишається єдиним гумористично-сатиричним журналом, що виходив у Львові.

Все ж за період видавництва часопису редакційний колектив докладав чимало зусиль, щоб зацікавити читачів та популяризувати «Комар». Тому не дивно, що польська влада та решти часописів, що виходили в той час пильно слідкували за часописом і не втрачали можливості «вкусити» його. Попри конфіскацію та критику в свій бік «Комар» гідно тримався протягом 1933–1939 рр., розвивався, вдосконалювався та радував своїх вірних читачів.

РОЗДІЛ 2 ЗОБРАЖЕННЯ ПОЛЬСЬКОГО РЕЖИМУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «КОМАР»

2. 1. Внутрішньополітичний аспект

2. 1. 1. Економічне становище українців у Польщі на сторінках «Комара».

Економічна ситуація у Польській республіці у 30-х рр. була доволі складною. По-перше, економічна нестабільність у Другій Речі Посполитій, що давалася взнаки ще від початку її існування. Причинами цього були, з одного боку, наслідки Першої світової та польсько-радянської війни, а також українсько-польського протистояння; а з другого – відсутність єдиної економічної системи. Польська держава охоплювала території, що протягом значного часу перебували у складі різних держав і які проводили різну державну політику⁴⁶. Також, економічне становище у Польщі погіршилося у зв'язку зі Світовою економічною кризою, що розпочалася у 1929 р. і ще сильніше загострила вже актуальні проблеми. На відміну від більшості країн в Польщі криза тривала до 1935р.

Втім, економічна експлуатація українських територій, велика заборгованість селянських господарств унаслідок проведення аграрних реформ, нерозвиненість великої промисловості та перевага дрібних промислових підприємств майже беззаперечно гарантували загострення кризового становища на західноукраїнській території, на відміну від Польщі⁴⁷. Тому не дивно, що в «Комарі», можна знайти чимало сатири про складне економічне становище українців в Польщі.

Варто зауважити, що «Комар» відображав сталий економічний крах. Він підкреслював, що під час Світової економічної кризи розруха загострилась:

⁴⁶ Польща – нарис історії/ за ред.: Владзімежа Менджецького та Єжи Брацисевича; пер. з пол. Івана Сварника; Ін-т нац. пам'яті, Коміс. переслідування злочинів проти пол. народу. – Варшава: Вид-во Ін-т нац. пам'яті, 2015. С. 243.

⁴⁷ Васюта Васюта І.К. Політична історія Західної України (1918—1939). — Львів: Каменяр, 2006. — с.231

«Говорив один молодий господар: Батько мій жив не так, як треба: хліб є - соли нема, сіль є - хліба нема. А я живу краще: ні хліба, ні соли⁴⁸».

Відповідно, на сторінках часопису наголошувалося на масштабності кризи та згубному її впливі на всі верстви українського населення. Комарівці зазначають, що криза охопила навіть святого Миколая:

*- Дайте що бідному
святому старцеві*

49

Особливо яскраво у «Комарі» зображалося кризове становище селян. Зокрема, в журналі висвітлювалася нестача товарів першої необхідності, наприклад одягу:

*- Скидай і ти, старий, сорочку!
Нехай сусідка знає, що ми також
маємо білля.*

50

Ба більше, редактори та дописувачі часопису наголошували на тому, що не вистачає навіть продуктів харчування:

⁴⁸ Семей розум. Комар. Львів. 1934. Ч.2. 15 січня. с.7.

⁴⁹ Еко. Кризовий Миколай. Кома. Львів. 1934. Ч.24. 15 грудня. С.6.

⁵⁰ Еко. Теж вихід з положення. Комар. Львів. 1935. Ч.18. 5 травня. С.4.

51

Звісно, «Комар» значно перебільшує масштаби кризового зламу, проте проблеми на ринку були справді істотними. У зв'язку з обмеженням імпорту польських товарів в інші держави, виникли проблеми зі збутом продукції⁵². Тож на польському ринку з'являлося все більше товарів, які ставало важче реалізовувати. Ціни на продукцію падали дедалі різкіше. Цілком закономірно, знижувалась і купівельна спроможність населення⁵³. Редактори у «Комарі» влучно описали цю ситуацію:

Має вже наш селянин таку привычку, що в торговий день мусить піти до міста, без огляду на те, чи має там яке діло, чи ні. Отак стрічаються раз два наші селяни по дорозі до міста.

- *Мой! Куди так спішиши?*
- *Таж на торг!*
- *Ни кваси! І так нічо ни продаш, ни не купиш, бо тепер крізус.*
- *Та, продам ни продам, купити ни куплю, крізус ни крізус, але може ми си назад фіра трафит⁵⁴.*

⁵¹ Еко. Наше свячене. Комар. Львів. 1934. Ч.7. 1квітня. С.4.

⁵² Васюта І. К. Галицько-волинське село між світовими війнами: Монографія. - Львів : Каменяр, 2010. - С. 69-72.

⁵³ Kaliński J. Landau Z. Gospodarka Polski w XX wieku. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2003. р.105-108

⁵⁴ Такі часи. Комар. Львів. 1934. Ч. 1. 1 січня. с .2.

У гумористично-сатиричному журналі вказується, що криза зачепила й заможну верству населення:

55

Головною причиною цього «Комар» відобразив девальвацію, яка з'явилася внаслідок кризи:

*(...) Богачеві теж нелегко:
Доляр скочить ще до цента,
З тисячів остане «шустка»
І пропала всяка рента⁵⁶. (...)*

Як згадувалося вище, сільсько-господарський сектор був домінуючим на західноукраїнських землях. Тож, здебільшого «Комар» зосередився на впливі кризи на село. Маючи на меті показати глибинність кризи на селі, редактори «Комара» відобразили це у свій спосіб – вони саркастично висміяли, що кризове становище ніби вдалося подолати:

*Нова радість стала:
Вже криза пропала,
Я сам бачив, як у Клика
В stodолі лежала.
Збіглися сусіди,
Вже й пан солтис їде,
А та криза промовляє:
Вже не буде біди! (...)⁵⁷*

На сторінках часопису знаходимо тільки поодинокі згадки про кризове становище в промисловості. І невинятково, «Комар» підкреслював зростання безробіття саме в містах:

⁵⁵ Кризовий пан. Комар. Львів. 1935. Ч.2. 13 січня. С.5.

⁵⁶ Що нині легко. Комар. Львів. 1933. Ч.7. 1 квітня. с. 4.

⁵⁷ Комар колядує. Комар. Львів. 1934. Ч.1. 1 січня. С.1.

*(...) Сунуть гусаками
Непрошені гості,
З міста »безробітні«
На селянські кості⁵⁸. (...)*

Варто зауважити, що надлишок робочих рук був систематичним у Польщі. Однак, у зв'язку зі скороченням промислового виробництва та падіння попиту на продукцію, низка заводів змушені були обмежити свою діяльність, а частина - припинила роботу загалом чи збанкрутувала⁵⁹. Це призвело до зростання безробіття в містах. Оскільки вартість життя в селах була нижчою, ніж в містах, часто робітники, якщо мали родичів у сільських місцинах й могли залишитися в них, йшли з міста в села.

У зв'язку з новоскладеними умовами, комарівці критикували владу, за те, що остання не докладала зусиль, достатніх для боротьби з безробіттям:

60

- **Я також нічого не роблю, але
руки не простягаю.**

Підпис до карикатури: Безробітній просить дати йому якусь працю.

Бачачи новий пожатковий тягар «Комар» висловлював свою критику стосовно й фіскальної політики польського уряду, внаслідок якої тільки погіршувалося складне становище населення:

⁵⁸ Юр-мур. Комарева коломийка. Комар. Львів. 1934. Ч.8. 15 квітня. с.4.

⁵⁹ Kaliński J., Landau Z. Gospodarka Polski w XX wieku., p. 113-117.

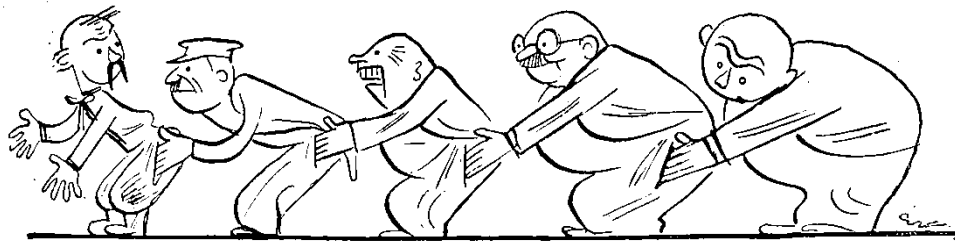
⁶⁰ Наші обставини. Комар. Львів. 1934. Ч. 1. 1 січня. с.10.

61

- *Ой нависли чорні хмари, нависли*

В Польщі існувало чимало податків та поборів, зокрема податок на доходи, майно, худобу, спадщину військову повинність та ін.⁶². Як зазначає у своїй праці І. Васюта, загалом у Польській державі налічувалося близько ста різних податків та поборів, які йшли на мілітаризацію, утримання державного апарату, армії, виплати заборгованостей іноземним та вітчизняним кредиторам, тощо⁶³. На сторінках «Комара» автори яскраво відобразили цю ситуацію:

64

Підпис до карикатури: *Селянин: А у кого я маю брати?*

Зважаючи на таку ситуацію, на сторінках журналу активно висміювали запровадження нових податків, які на думку «Комара» призвели б до цілковитого зубожіння суспільства:

«Ходять чутки, що невдовзі мають впровадити такі нові податки.

1. Від чобіт, бо лікарі доказали, що босо ходити є дуже здорово.

2. Від хустки до носа, бо до цього маємо десять пальців.

3. Від хліба, вчені кажуть, що людина живе не тільки хлібом, але й духом⁶⁵».

⁶¹ Пісня в лицах. Комар. Львів. 1936. Ч.22. 31 травня. С.7.

⁶² Podatek od bankowego sejfu, końskiego kopyta i wojennej spekulacji - takie były daniny w II Rzeczypospolitej. Prawo.pl. URL: <https://www.prawo.pl/podatki/podatki-w-ii-rzeczypospolitej,518267.html> (date of access: 10.05.2024).

⁶³ Васюта І. К. Галицько-волинське село між світовими війнами. с. 330.

⁶⁴ Карикатура. Комар. Львів. 1934. Ч. 23, 1 грудня. с.3.

⁶⁵ Нові податки. Комар. Львів. 1934. Ч. 23. 1 грудня. с.5.

Редактори та дописувачі підкреслювали, що у ситуації, коли доходи зменшувалися, населення не мало змоги виплачувати податки: «Багато податків – мало грошей⁶⁶». Так, «Комар» висміяв польський уряд, який у 1933 р. дозволив сплачувати частину зборів у негрошовому еквіваленті, вже за податки натуральною продукцією:

Підпис до карикатури: Вийшов новий закон, по думці якого можна буде платити податки в продуктах⁶⁷.

На сторінках часопису також знаходимо свідчення про те, що, намагаючись покращити своє фінансове становище, населення брало кредити в банках, зверталось до лихварів, підписувало векселі:

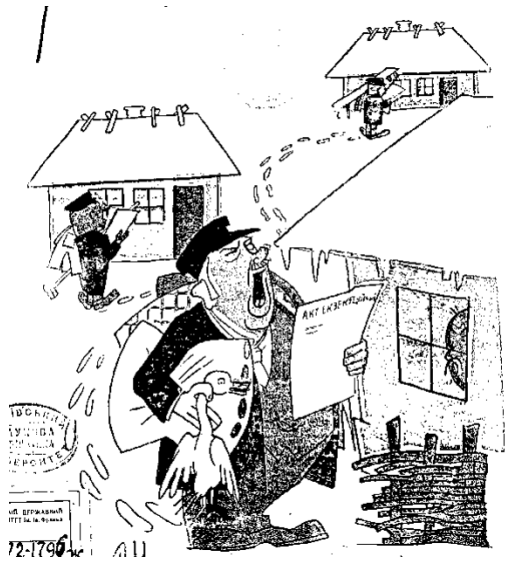
⁶⁶ Багато і мало. Комар. Львів. 1933. Ч.2. 15 січня. С.6.

⁶⁷ Еко. Податки в натурі. . Комар. Львів. 1933. Ч. 18. 15 вересня. с.6.

68

Втім, низка господарів все ж залишалася не в змозі виплатити податки чи погасити свої борги. Таким чином, об'єктами висміювання стали ексекutori та комрники, які стягували виплати з населення (часто того, що проживало в селах):

Підпис до карикатури: *Тріє царі...беруть дари*⁶⁹...

Або ж «Комар» звертався до ексекutorів назагал, коли населення ставилося до них надзвичай вороже:

- *«Це дивне, що вас уже п'ятий раз побили в тій околиці. Маєте так багато ворогів?»*
- *«Ні!.. Але я дуже подібний до податкового ексекutora¹».*

Описуючи економічне становище в Польщі редактори журналу «Комар» висміювали ті недоліки та труднощі, з якими зустрічались українці – в містах, та особливо в селах. Автори часопису критикували не лише проблеми, а й їхні

⁶⁸ Що нас чекає в 1934? . Комар. Львів. 1934. Ч.2. 15 січня. С.6.

⁶⁹ Коляда в 1933 році. Комар. Львів. 1933. Ч.1. 1 січня. с.1.

причини, як ці причини торкнулись українців і як їх можна було вирішувати. Все ж, сприйняття економічної політики було також вузьким з боку авторів. Монетарна політика чи, радше, системна невдала політика економічного реагування не торкали комарівців так як, до прикладу, кризові податкові збори. Як це бачив «Комар», часто українці були ошукані через свавілля державних чиновників та через зловживання роботодавців, кризу, неосвіченість українців, незнання ними законів. Часто в карикатурах та дописах зустрічаються антисемітські настрої: євреїв у часописі зображують хитрими, корисливими, ошадливо-скупими.

2.1.2. Державна політика польського правлячого режиму, відображена на сторінках «Комара»

«Комар» активно стежив за політикою польського режиму та подіями, що відбувалися в правлячому уряді. Особливо яскраво відображався процес прийняття в 1935 р. нової Конституції.

Варто зауважити, що редактори «Комара» ще під час процесу підготовки проекту Конституції негативно поставилися до зміни Закону й зобразили це як легковажний крок: *«Нині легше змінити конституцію, як двадцять злотих»*⁷⁰.

Мета прийняття нового Основного закону польським режимом, а зокрема Пілсудським, якого «Комар» зображає ініціатором, у часописі зображаться як боротьба проти опозиції:

⁷⁰ І це і те. Комар. Львів. 1934. Ч. 4. 15 лютого. с. 3.

- А ну, спробуймо грубшим кінцем!

Підпис до карикатури: уряд працює тепер над зміною Конституції⁷¹.

Свою упереджену позицію «Комар» пояснює тим, що прийнятий закон швидко втратить актуальність та дієздатність, оскільки уряд перестане дотримуватися встановлених у Конституції положень: *«Сказав один посол у соймі: Нині всіх нас обходить конституція, завтра конституція перестане нас обходити, а в кінці ми будемо обходити конституцію»⁷².*

Втім, як бачимо, редактори «Комара» критично ставилися про прийняття нової Конституції, через нові положення, які ставали перешкодами для українських представників в уряді:

*Сен. Павликовський: А ви не плачете?
Пос. Мілена: Ні, я й так ніколи не увійшлаби до сенату.
Сен. Павликовський: Чому?
Мілена: Бо я ніколи не буду мати 40 літ.*

73

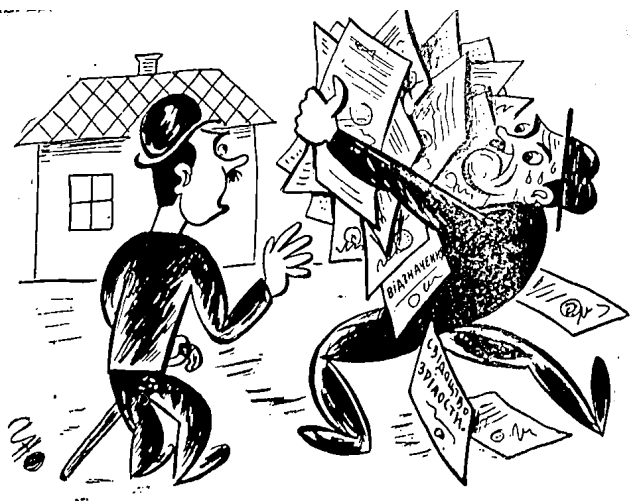
⁷¹ Нова конституція. Комар. Львів. Ч.16. 15 серпня. С.6.

⁷² Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. С.257

⁷³ По ухвалені Конституції. Комар. Львів. 1934. Ч. 4. 15 лютого. с.3.

Підпис до карикатури: В Польщі ухвалено нову Конституцію й тепер до сенату зможуть увійти тільки заслужені поляки. Дотепер до сенату можна було вибрати кожного, хто скінчив 40 літ.

Зокрема, автор висміює пункт в Конституції 1935р., згідно з яким право бути обраними до Сенату мали громадяни, які досягли 30 років, отримали високі нагороди, мали вищу або середню спеціальну освіту, займали виборні посади в органах місцевого самоврядування⁷⁴:

75

- Ви куди несете стільки документів?
- Та йду до виборчої комісії зареєструвати право голосування до сенату

На відміну від даного закону, єдиною вимогою для кандидатів у Сенат в Конституції 1921 р. був віковий ценз. Отже, хоча, з одного боку, автор попередньої карикатури перебільшує, що до сенату зможуть увійти тільки заслужені поляки, оскільки в законі цього не зазначено; з іншого боку, вимоги були доволі високі, й мало українських представників відповідали цим критеріям, що позбавляло їх можливості стати сенаторами. Тому, не дивно, що «Комар» критикує нові закони.

Не менш критично «Комар» поставився і до прийняття 8 липня 1935 р. нових виборчих ординацій.

Ще під час підготовки проекту ординацій на сторінках часопису редактори висміяли його: *«Кажуть що наші послы, прочитавши проєкт нової*

⁷⁴ Юхимюк О. М. Центральні органи державної влади та управління за конституцією Польщі 1935 року// Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали VII регіональної науково-практичної конференції, 13-14 лютого 2001, м. Львів /Львівський національний університет ім. І. Франка, юридичний факультет. – Львів, 2001. – С. 83-84.

⁷⁵ Перед виборами. Комар. Львів. 1935. Ч.31. 4 серпня. С.4.

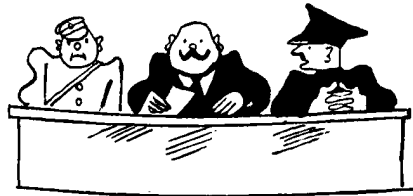
виборчої ординації, жалували, чому завчасу не кандидували на вїйтів⁷⁶». Причиною цього були нові обмеження. Зокрема, виборчі закони передбачали позбавлення політичних партій монополії у процесі номінування кандидатів до парламенту - таким чином, обмеживши діяльність опозиційних сил, зокрема і українських. Натомість, право висування кандидатів у послы надавалися окружним передвиборчим зборам, що склалися з представників територіального і господарського самоврядування та професійних організацій, і підпорядковувалися призначеному міністром внутрішніх справ комісару⁷⁷. Зміни були внесені, zarazом, і до порядку виборів сенаторів. Передбачалося, що Сенат скрадатиметься з 96 сенаторів, частину яких (64 сенаторів) обирали воєводські виборчі колегії, а третина - призначалася президентом. Згідно з положеннями виборчої ординації до виборчих колегій могли входити тільки громадяни, які мали вищу освіту, але й офіцери, представники органів самоврядування й деяких громадських організацій тощо⁷⁸.

Такий новий виборчий порядок мав для «Комара» цілком абсурдний характер:

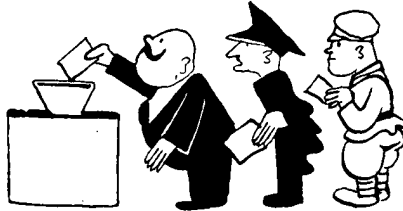
⁷⁶ Кажуть. Комар. Львів. 1935. Ч. 21. 26 травня. с. 2.

⁷⁷ Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922-1939), с. 237.

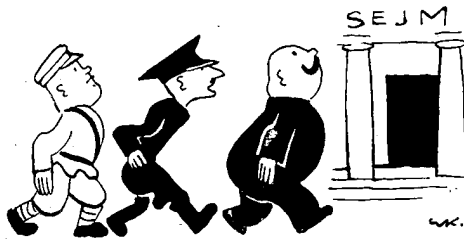
⁷⁸ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. с.480.

Виборча колегія.

Виборці.

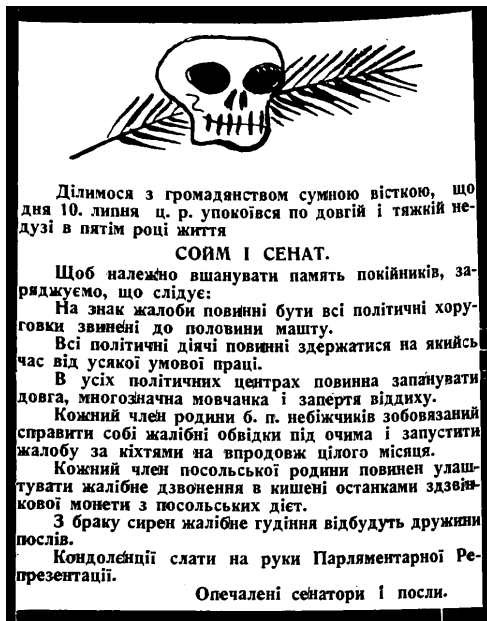

Вибрані.

79

Так, у «Комарі» висміювалася нова ординація, яка залишала можливість увійти до Сенату та Сейму тільки «обраним»; кількість останніх же була доволі незначною. Фактично, шанси українських представників увійти до парламенту були вкрай малими. Цю дилему редактори журналу відобразили доволі саркастично: вони «поховали» Сейм й Сенат для українського суспільства на сторінках часопису:

⁷⁹ Проект нової виборчої ординації. Комар. Львів. 1935.15 жовтня. Ч.20 с.3.

80

Зважаючи на ситуацію, що склалася, «Комар» не покладав надії на успіх українських представників на виборах. Він тільки саркастично відобразив, що, можливо, українським послам перепадає місце в Сеймі, яке не встигнуть вхопити поляки:

81

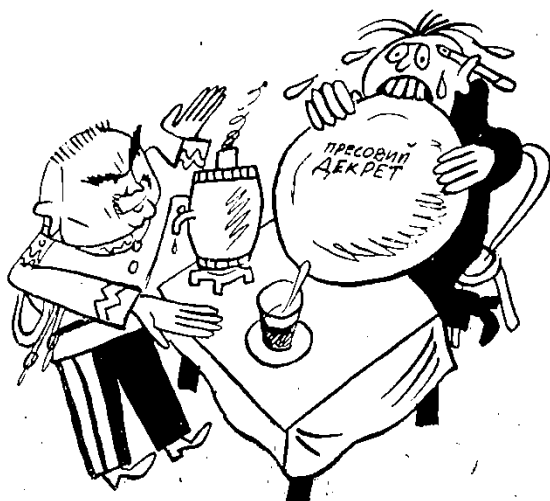
Не менш прискіпливо «Комар» стежив за ситуацією всередині правлячого табору. В цей же час починають загострюватися розбіжності у правлячому таборі. Спостерігається поділ на дві групи. Довкола президента І. Мосніцького гуртувалися більш помірковані пілсудчики і господарські діячі, а до групи Генерального інспектора Збройних Сил Е. Ридз-Смігли, входили здебільшого

⁸⁰ Карикатура. Комар. Львів. 1935. Ч. 29. 21 липня. с. 2.

⁸¹ Еко. Вибори 1935. Комар. Львів. 1935. Ч. 36. 8 вересня. с. 1.

військові діячі. Відповідно, в травні 1936 р. новим прем'єр міністром було призначено Зиндрама-Косцялковського, який сформував уряд, що фактично став своєрідним компромісом серед двох угруповань. У зв'язку з цим «Комар» наголошував на посиленні впливу військових та передбачав посилення диктатури в політиці: *«В польській політиці скінчилося з «цивілями», бо прем'єром став генерал Славой-Складковські⁸²»*.

Критично «Комар» поставився й до прийняття у 1938 р. «Пресового закону», ініційованого Ф. Славой-Складковським. Новий закон у часописі порівнювався з твердою паляницею:

*Прем'єр Складковський до преси: - Як тен
пляцек єст затверди, то прошен попіць
гербаткон...*

Припускаю, що, зображаючи тверду паляницю, редактори «Комара» мали на увазі посилення нагляду за пресою, що обмежувало свободу слова для пресових видань.

Протилежну реакцію на «Комара» викликав пункт закону, в якому відповідальність за публікації редактора вимірювалася штрафом у розмірі 3 тис. злотих і одним роком ув'язнення⁸⁴:

⁸² Біг пес через овес. Комар. Львів. 1936. Ч.21. 24 травня. с.2.

⁸³ Тверда паляниця. Комар. Львів. 1938. Ч.48. 27 листопада. С.8.

⁸⁴ Зазуляк І. Становище українськомовних часописів у міжвоєнній Польщі. С. 5.

85

- *Пощо ви ці трати у вікно всадили, пане редакторе?*
- *Щоб поволі привикати...*

У порівнянні з минулою карикатурою, де панує страх і паніка, тут бачимо зовсім спокійне ставлення. Вочевидь, так редактори «Комара» намагалися зобразити, що польський уряд, а зокрема Ф. Складковський, передбачав розгубленість преси. Втім, насправді, автори видання поставилися до цього цілком врівноважено.

Висміює «Комар» і розпуск I. Мосьціцьким парламенту, переслідуючи мету усунути від влади маршала Сейму В. Славека. У часописі наголошувалося на диктаторському характері таких дій польської режиму, порівнюючи його з німецькою владою:

*«Замкнули сойм на час ремонту
І слухають, що каже ПІМ ім,
А вітер свище з Гітлерпонту
І вириває чупри з тімя...
Зітхають посли й сенатори
І Слаvek тягне дольорозо,
Жици спускають чорні стори,
Бо чують нюхом... кепський озон!⁸⁶»*

Відповідно, «Комар» негативно поставився «Комар» і до проголошення нових виборів, дедалі яскравіше підкреслюючи зародження диктатури в Польщі:

⁸⁵ По проголошенні пресового декрету. Комар. Львів. Ч.49.1938. 4 грудня. С.5.

⁸⁶ Ю. Текур. Оком по Европі. Комар. Львів. 1938. Ч.39. 25 вересня. С.5.

87

Отже, можна помітити, що «Комар» негативно ставився до польського правлячого режиму і критикував кожен ним здійснений крок. «Комар» постійно підкреслював авторитарний характер польської влади. Ба більше, рішення польського режиму про розпуск парламенту на сторінках часопису порівнювалося з діями німецького уряду.

2.1.3. Відображення в «Комарі» до україно-польських стосунків.

Вже на початку 30-х рр. були певні спроби польського уряду налагодити стосунки з колом українського політикуму. Однак досягти порозуміння не вдалося⁸⁸: з одного боку, польська влада не була готова іти на компроміси щодо українців в Галичині, а з іншого - українські політики прагнули отримати право на національну автономію. Реальні ж перспективи співпраці стали можливими зі лише змінами у правлячій верхівці, що відбулися після смерті Пілсудського 12 травня 1935 р⁸⁹.

Негативне ставлення «Комара» до політики нормалізації проявилися ще на зародковому її етапі. Зокрема, на початку 1935 р., коли УНДО робить спроби досягти порозуміння з польською владою. Автори «Комара» вважали, що таке

⁸⁷ Передвиборча агітація. Комар. Львів. 1938. Ч.40. 2 жовтня. С.4.

⁸⁸ Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. С. 142.

⁸⁹ Швагуляк М. Історичні студії: Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії. с. 457.

рішення негативно впливало на політику партії. Українські послы не взяли участь в голосуванні сейму 23 березня 1935 р. і покинули засідання. Причину, таких дій українських представників «Комар» пояснює тим, що послы не хотіли вступати в конфлікт з польським режимом. Відповідно на сторінках часопису редактори, вказуючи на бонус від Ю. Пілсудського ніби натякають на зрушення в процесі «нормалізації»:

- *За те, що ви були чемні й не голосували проти конституції, дістанете від мене в сойовім буфеті смачні андрутики.*

Підпис до карикатури: *(На образку пос. Др. Д. Левицький, пос. Пеленський і пос. Матчак)*

Не менш скептично «Комар» відобразив зустріч УНДО з міністром зовнішніх справ Зиндрам-Косцялковським 8 липня 1935 р. у Львові, внаслідок якої було укладену угоду про «нормалізацію»:

Мін. Косцяловський до воєводи Беліни-Пражмовського: Дивіться! Ці українці зовсім не мають такого чорного піднебіння, як я думав!..

Підпис до карикатури: По інспекції східних воєводств міністр Косцялковський прийняв у воєвідстві українську делегацію, якій заявив, що, приглянувшись українській справі на місці, він виніс про неї багато корисніше вражіння, як мав у Варшаві⁹⁰.

Як зазначає у своїй праці О. Криштопа, в Польщі на українців було накладено тавро злочинців, бандерівців, вбивць; тому українське суспільство прозвали людьми з чорним піднебінням⁹¹. Тож автор карикатури намагається показати, що міністр внутрішніх справ Польщі змінив свою думку у зв'язку з поступками, на які пішло УНДО для досягнення угоди з польською владою.

Фактично, було укладено виборчий договір, згідно з яким до 15 округів Східної Галичини на виборах у вересні мали обрати одного поляка та одного українця⁹². Уряд обіцяв підтримати українців, кандидатури яких були попередньо узгоджені з польським керівництвом⁹³. Натомість, УНДО повинно закликати українське суспільство голосувати за обох кандидатів: як українця, так і поляка.

На сторінках «Комара» різко критикувалися ці умови. Зокрема, у часописі було поміщено допис, в якому порівнювали попередні вибори та тогорічні: « (...) *Добре було давніше. Ясно. Недвозначно. Чоловік міг собі «брати» і «вибирати» - «до кольору і вибору». (...) Нині того нема. Просто клопіт для всіх не знати отак і не бути свідомим: хто, що, кого і як? А тут іще кажуть йти голосувати без будь-якої досьогоднішньої передвиборчої розривки*⁹⁴.».

Відповідно, «Комар» відобразив своє уявлення про те, як виглядатимуть ці вибори:

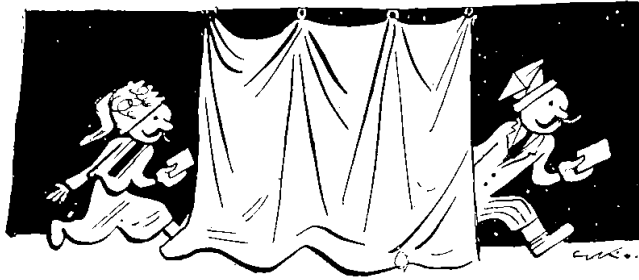
⁹⁰ Еко. Українська делегація у воєвідстві. Комар. Львів. 1935. Ч.29. 21 липня. с. 1.

⁹¹ Криштопа О. Останні українці Польщі. Брустурів : Дискурсус, 2019. — 224 с.

⁹² Normalization Policy of Ukrainian-Polish Relations in the mid-1930s: Essence, Causes, and Preconditions h. 447

⁹³ Зайцев О. **Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922-1939)**. с. 243.

⁹⁴ Ого. Передвиборчі останки. Комар. Львів. 1935. Ч. 36. 8 вересня. с 3.

Підпис до карикатури: *При теперішніх виборах буде в виборчому льокалі заслона, за якою можна буде значити виборчі картки. Чародійна заслона⁹⁵*

6 грудня 1935 р. В. Мудрий виступив з програмною промовою у сеймі, в якій наголосив на необхідності належного співжиття польського та українського народів⁹⁶. В. Мудрий у своїй промові подав дві програми: програму-максимум та програму-мінімум. Ціллю першої була територіальна автономія українських територій в межах польської держави⁹⁷. Розуміючи, що цього досягнути зараз неможливо, промовець також висунув конкретні вимоги до уряду, які вимагали негайної реалізації⁹⁸. Серед них були доступ українців до посад державних установ та органів місцевого самоврядування, припинення процесу колонізації українських земель, амністія для політичних в'язнів, вирішення мовного питання, відновлення шкіл з українською мовою навчання, створення українського університету, тощо⁹⁹.

Зважаючи на такий розвиток подій на сторінках часопису проголошувалася «Нова ера»:

«Оцей новий курс, якого ми є свідками, оці такі легкі вибори при такій тяжкій ординації, ця ідилія, що започаткується - перший раз від камяної доби, - це все, признаюся, ділає на мене непривично, як наркотик. (...)

Тепер, кажучи популярно, треба би приготувати міхи, бо ось тільки не видно, як зачнуть спадати на нас різні благодати. Очевидно, в міру, в міру. Ніяких «мамідель» не надіймося, але всеж ті елементарні обивательські речі дістанемо. (...)

В першій мірі доступ до Високих Шкіл, Академій і Університетів. Брами для українців будуть широко відчинені! Можна буде не то смакувати, але обжиратися дарами науки і знання! Нема нумерус клявзус!» (...)

А посади, Боже, посади! Тож то в »нервує реруже!!! Які полегчі прийдуть при поданнях! (...)

⁹⁵ Еко. Виборчі новості. Комар. Львів. 1935. Ч. 36. 8 вересня. с. 6.

⁹⁶ Пуйда, Р. Українське національно-демократичне об'єднання 1928-1939 рр. у польському парламенті // Молодий вчений. - 2014. - № 1(03). - С. 48-51.

⁹⁷ Зайцев О. **Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922-1939)**. с. 246.

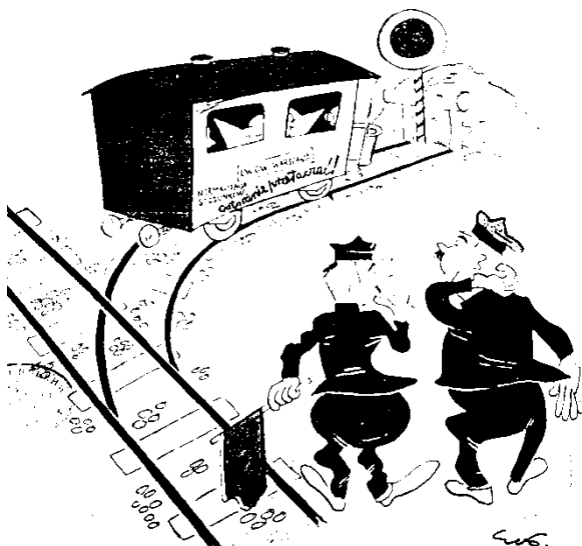
⁹⁸ Normalization Policy of Ukrainian-Polish Relations in the mid-1930s: Essence, Causes, and Preconditions С. 448

⁹⁹ Ibid..

А радіо, панове, радіо! Тож тепер напевно будуть наші авдиції, бодай раз на тиждень! Попливають на хвилях етеру наші пісні! (...)»¹⁰⁰.

Однак, комарівці тільки висміювали наївність українських представників (див. додаток в). Врахувавши на попередній досвід дипломатії, вони розуміли, що польська влада не готова йти на поступки українському суспільству й тому не сподівалися на реальні зміни: *«Говорять у нас, що наша політика тепер ґрунтовно зміниться: Від а до бебе...»¹⁰¹.*

Отже, «Комар» активно слідкував за розвитком подій та успіхами нового політичного напрямку, не втрачаючи можливості «вжалити» УНДО за вибір «непевного» шляху. Вже в середині 1936 р. було зрозуміло, що політика нормалізації не давала бажаних результатів, польська влада не прагнула йти на поступки і політика «нормалізації» зайшла в глухий кут:

- **Можеби ми той вагон уже «вишибували» зі сліпого тору!**
- **Ба....**

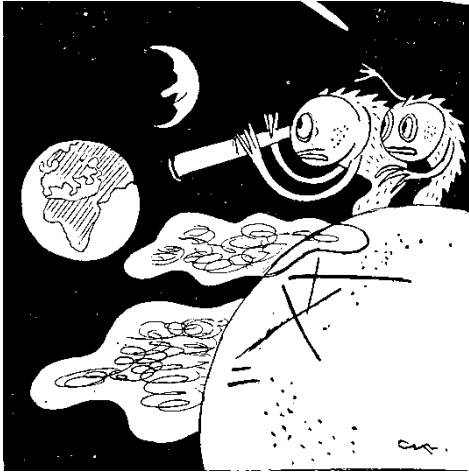
Підпис під карикатурою: Часописи подіють, що справа нормалізації українсько-польських взаємин опинилася на мертвій точці»¹⁰².

Автори журналу «Комар», тому, протягом цього періоду на сторінках часопису відображали абсолютну впевненість щодо провалу політики «нормалізації»:

¹⁰⁰ Федь Триндик. Нова ера. Комар. Львів. 1935. Ч. 37. 15 вересня. С. 2.

¹⁰¹ Кажуть. Комар. Львів. 1935. Ч. 37. 15 вересня. С. 3.

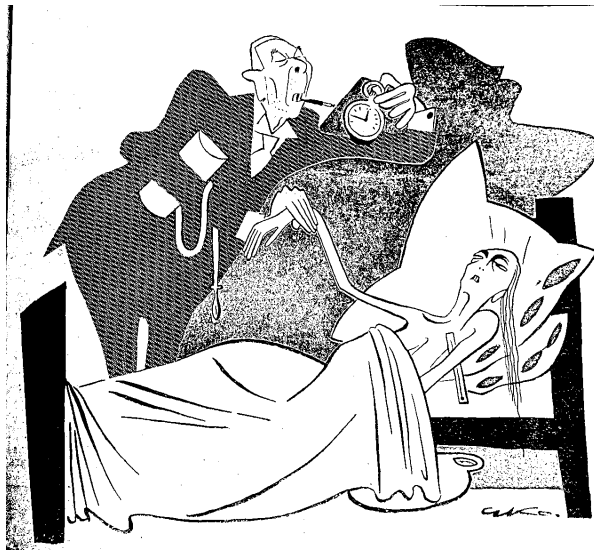
¹⁰² Еко. Сліпий тор. Комар. Львів, 1936. Ч.4. 25 січня с.1.

Підпис на карикатурі: Астроном з Марса:

- «Деся казали, що має бути нормалізація, але щось не видно.
- Та бо ви дивитесь люпою на землю замість на місяць¹⁰³.»

Тож, «Комар» висміяв статтю в газеті «Діло» Д. Левицького, де він обговорював майбутні плани польсько-українського порозуміння, яке, на думку комарівців, вже прийшло до кінця:

З 1938 р. стає остаточно зрозуміло, що сподіватися на виконання польською владою обіцяного українським представникам, не варто. Зиндрам-Косцялковський, який очолив новий уряд, почав проводити протилежну нормалізації політику. Зокрема навесні 1938 р. з посади волинського воєводи було відкликано Г. Юзевського, який намагався знайти спільну мову з українцями¹⁰⁴. Антипольські настрої різко посилювалися в результаті політики

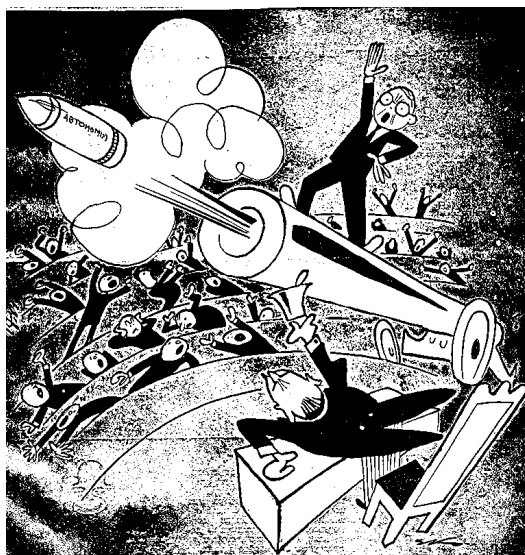
¹⁰³ Еко. Нормалізація. Комар. Львів, 1936. 13 березня. Ч.11. с.8.

¹⁰⁴ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. С.485.

властей щодо зміцнення східного кордону, що передбачала рішучий перехід до примусової колонізації українського населення, переселення частини свідомих українців у центральні райони країни, проведення реполонізації т.зв. «загородової шляхти»¹⁰⁵. На Холмщині, Поліссі та Підляшші було розпочато політику «ревіндикації». Це не могло не викликати критику «Комара»:

*«Люстований Курієр Цодзенни пише, що большевики розібрали одну православну церкву над границею. Але видно, що встидалися, бо розбирали з того боку, щоби не видно від границі, а потім решту звалили. Мешканці з цієї сторони дуже огірчені й згіршені...
Ті бодай встидаються - і то розбиваючи тільки одну».*

Розуміючи неможливість досягнення порозуміння з польською владою, українські представники починають знову висувати вимогу автономії. «Комар» висміюючи цю ситуацію, прирівняв автономію до гармати:

106

Польсько-українське порозуміння викликало невдоволення та критику на шпальтах журналу «Комар». Автори часопису одразу негативно поставилися до політики «нормалізації» й відображали її нездійсненність. Відповідно, окреслення цього у часописі використовувалася низка метафор як «глухий кут», «на Марсі», «смертельно хвора». Поки українські депутати отримували критику «Комара» через марні очікування поступок та дещо нерішучу реакцію на ігнорування їх інтересів; головним об'єктом докору залишалась політика «маневрування» польського уряду щодо українців та маніпулювання

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Еко. Автономія. Комар. Львів. 1938. Ч. 22. 29 травня. С.1.

українськими представниками в сеймі, що (на думку авторів) первинно тягнули за собою ані зобов'язань, ані відповідальності самого уряду. Схожий висновок також випливає з того, що ані українські представники, ані польська сторона не були персоніфікованими в «Комарі» як єдиних «відповідальних» за провал українського питання в Польщі.

2. 2. Зовнішньополітичний аспект

«Комар» активно слідував за зовнішньою політикою Польщі. Зокрема, на сторінках часопису можемо знайти уявлення комарівців про стосунки Польщі з Радянським Союзом, Німеччиною, Англією та Чехією.

Протягом 1932-1933 рр. Радянський союз та Польська республіка підписали низку договорів про прикордонний статус, договору про порядок розслідування і вирішення прикордонних конфліктів¹⁰⁷.

На сторінках «Комара» з'являється карикатура, яка відображає зближення Польщі та Радянського Союзу, символом чого в часописів стає вплив країн одна на одну:

- Ану, похристуймося

¹⁰⁷ Стрільчук Л. В., Панасюк О. П. Трансформація зовнішньополітичних відносин Другої Речі Посполитої у 1920-1930-х рр. // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол.: С. В. Гаврилюк [та ін.]. – Луцьк. – 2012. – № 10(235). Історичні науки. – С. 113-118. – Бібліогр.: с. 117-118. .

Підпис до карикатури: Як бачимо з газет, доходить до чимраз більшого зближення між Польщею з совітською Росією¹⁰⁸.

Також предметом жарту «Комара» був «самотній» образ Польщі, яким його автори бачили в міжнародній спільноті:

Сам пю, сам гуляю...

Підпис до карикатури: У час, коли різні держави лучаться в союзи, Польща лишилася осамітнена¹⁰⁹.

Польща прагнула налагодити контакти з Англією та Німеччиною, однак, ці держави не проявляли особливого інтересу для укладання договору з Польщею. 15 липня 1933 р. Англія, Франція, Німеччина та Італія уклали «Пакт чотирьох».

Ба більше, Німеччина, де з 30 січня 1933 р. посаду канцлера обійняв Гітлер, навпаки відкрито оголошувала про свої наміри повернути частину польських земель, що внаслідок Версальського договору відійшли до Польщі. «Комар» висміяв таке становище, порівнюючи його з грозою:

¹⁰⁸ Польща і Совіти. Комар. Львів. 1933. Ч.8. 15 квітня. С.12.

¹⁰⁹Еко. З сусідської політики. Комар. Львів. 1933. Ч.6. 15 березня. С.5.

Підпис до карикатури: Непевна погода цьогорічної весни¹¹⁰!...

В цій ситуації, не довіряючи Франції та намагаючись втримати рівновагу між СРСР та Німеччиною, польське керівництво намагається налагодити стосунки з німецькою владою. Така можливість виявилася реальною, після погіршення радянсько-німецьких стосунків. В результаті переговорів 26 січня 1934 р. було укладено договір про ненапад між Польщею та Німеччиною.

З метою запобігти зростаючій загрозі з боку Німеччини, міністр закордонних справ Франції Л. Барту та Радянського союзу Литвинов прагнули укласти «Східний пакт», що засновувався на принципі колективної безпеки. Доля пакту залежала від приєднання до нього Німеччина та Польщі. Зокрема, одна з умов стосувалася дозволу радянським чи німецьким військам проходити через територію Польщі, в разі необхідності. Однак Польща відмовилася від приєднання до пакту, вказуючи, що не прагне пропускати через свою територію жодні війська.

«Комар» висловив своє занепокоєння щодо зростаючої пронімецької позиції Польщі:

¹¹⁰ Чорні хмари над Польщею. Комар. Львів. 1933.

- Це є наші найщиріші переконання, що французький уряд помиляється!

Підпис до карикатури: На засіданні Ради Союзу Народів, 16-го квітня, польський міністр Бек виступив проти французької декларації, осуджуючої Німеччини¹¹¹.

Ситуація на міжнародній арені загострювалася. Особливо, після підписання Мюнхенської угоди між урядами Німеччини, Італії, Франції та Великобританії у вересні 1938 р. Зважаючи на таке розгортання ситуації, Польща намагається знайти вигоду й для себе. Тож 30 вересня польське керівництво надсилає ультиматум до чехословацького уряду з вимогою передачі Польщі територій Заволзької Сілезії¹¹².

Польща на сторінках журналу постала також в іншому образі: рішуча у своїх намірах отримати власну вигоду від міжнародної політики після, вона відчувала безкомпромісні переваги. Такі переконання, з огляду авторів, й дозволили польській владі ігнорувати колишні прояви лояльності представника Заользанщини до польського уряду:

«Після прилучення Заользанщини до Польщі прийшов до шлезького воєводи Гражинського з хлібом-сіллю представник заользанців Каждонь.

Пан Каждонь був за чеського режиму - „Пожондні Поляк”. Так називали його чехи й навіть вихваляли за лояльність. Коли станув перед воєводою, ждав, що й тепер придуть похвали за лояльність. Але замість них почув:

- Лишіть, пане Каждонь, хліб і сіль, це принесе мені хто інший. А вам заявляю: шаную чехів і шаную німців, але посередних типів, таких, як ви, не визнаю. Це безперечно для наших “по середних типів”¹¹³».

¹¹¹ Еко. Передсвяточна несподіванка. Комар. Львів. 1935. ч. 17. 28 квітня. С.5.

¹¹² Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. С.467.

¹¹³ Точка над к. Комар. Львів. 1938. Ч.41. 9 жовтня. с.4.

Проте Гітлер не зупинявся. Тепер німецька влада почала посилювати тиск на Польщу та вимагати повернення території. Зокрема 24 жовтня 1938 р. міністр закордонних справ Німеччини Й. фон Ріббентроп запропонував польському послу в Берліні Ю. Ліпському план “загального розв’язання проблем між Польщею і Німеччиною”, що передбачав приєднання Гданська до Німеччини, побудову екстериторіальних шляхів сполучення через польську територію до Східної Пруссії, приєднання Польщі до Антикомінтернівського пакту¹¹⁴. Проте, польська влада не надала цьому великого значення.

В березні 1939 р. Німеччина порушила Мюнхенську угоду на окупувала Чехію. Це призвело до чергової кризи в Європі та загострення міжнародних стосунків. Згодом після цих подій німецький уряд знову нагадав про свої вимоги, для польської влади, яка сподівалася на те, що їй вдалося досягнути порозуміння з Німеччиною це було значним ударом:

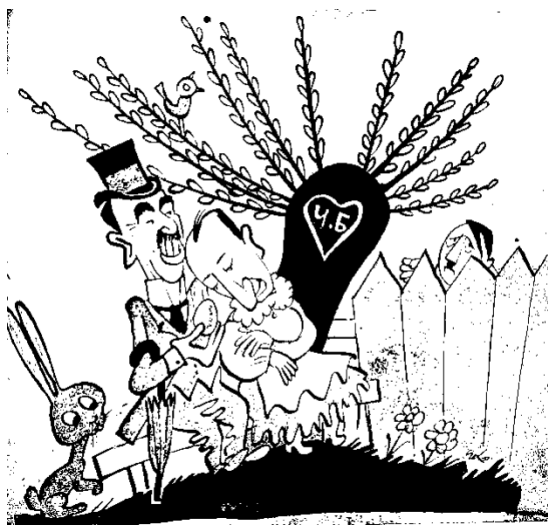

Підпис до карикатури: На тему непорозуміння між Польщею та Німеччиною знаходимо в американському журналі карикатуру, яка ось як його ілюструє. Гітлер і Мусоліні роблять театр. Відсувають зайві вже куліси Чехословаччини й Албанії, а дальша акція піде на тлі нової декорації – Польщі. А світ сидить і розвалює рота¹¹⁵.

¹¹⁴ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. С.504.

¹¹⁵ Мандрівка по чужих журналах. Комар. Львів. 1939. Ч.22. 28 травня. С.3.

В цій ситуації, розуміючи проблемність свого положення, польська влада докладала значних зусиль для пошуку союзників. В результаті переговорів, 6 квітня 1939 р. Польща уклала з Великобританією договір про взаємодопомогу:

Підпис до карикатури: Одна польська газета порівняла зближення Польщі з Англією до першої любові¹¹⁶.

Згодом до договору приєдналася і Франція. У такій ситуації Гітлер відмовився від своїх первинних планів передачі тільки Гданська, а розробив новий план, що передбачав захоплення великої частини території Польщі.

Таким чином, як можемо спостерігати редактори «Комара», попри існування цензури в Польщі, що недопускала критики польської влади, намагалися висміяти політику польського керівництва і не бути сконфіскованим. Зокрема, для досягнення цього автори вплітали докори польській владі разом з висміювання населення, зокрема українського. Проте, не завжди вдавалося уникнути цензури, що призводило до знищення цілого накладу чи «білих сторінок».

В часописі можемо зустріти критику щодо польської влади як і щодо соціально-економічного, так і суспільно-політичного і міжнародного аспектів. Ба більше, оскільки автори та дописувачі «Комара» знаходилися під сферою управління польської і мали прямий доступ до інформації, що відбувалася в

¹¹⁶ Великодня ідилія. Комар. Львів. 1939. Ч. 15. 9 квітня. С.1.

державі, в часописі зустрічаються навіть доволі дрібні нюанси щодо політики польського режиму. Тож польська влада, у журналі постає як дещо недолуга по своїй натурі, яка намагається встановити поряд у державі і вибороти рівноправне місце серед провідних держав світу, однак зазнає невдачі.

РОЗДІЛ 3 ЗОБРАЖЕННЯ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «КОМАР»

3. 1. Внутрішньополітичний аспект

3. 1. 1. Уявлення про економічне становище українського населення в Радянському Союзі у журналі «Комар»

1930-ті рр. в Радянському Союзі були суперечливим періодом, для якого характерними, з одного боку, були модернізація країни, з іншого - масові репресії, голод. Наприкінці 20-х рр. шляхом усунення своїх суперників, Сталіну вдалося утвердити одноосібну владу у державі. Тоді у внутрішній політиці СРСР відбувається різка зміна, розпочинається доба «Великого перелому». Питання «Великого перелому» в СРСР, а точніше його наслідки часто висвітлювали редактори журналу «Комар».

Радянська влада, визначаючи цілі, завдання та масштаби для розвитку економіки на наступні п'ять років, у травні 1929 р. схвалила «оптимальний варіант» плану, який передбачав хоча напружені за фінансовими та матеріальними показниками, проте реальні темпи зростання промислової продукції¹¹⁷. Втім протягом наступних років до Першого п'ятирічного плану (1928-1933 рр.) регулярно вносилися поправки, які передбачали підвищення планових цифр¹¹⁸. Поставлені цілі перевищували можливості підприємств, і хоча зростання об'ємів виробництва обладнання, напівфабрикатів важкої промисловості, видобутку сировини і виробництва електроенергії було досить значним¹¹⁹, передбачений план виконати не вдалося. Попри це, на початку 1933 р. Сталін проголосив, що Першу п'ятирічку виконано за чотири роки і три місяці.

На відміну від радянських газет, в яких писали про «досягнення» радянського керівництва у організації промислового виробництва, почини радянських передовиків, трудовий ентузіазм та інше, редакція «Комара» висвітлювала цей «прогрес» під іншим кутом. На думку авторів часопису,

¹¹⁷ Литвин В. Україна: міжвоєнна доба (1921-1938 рр.). – К., 2003. с. 227.

¹¹⁸ Зайцев О. Радянська Україна 20-30-х рр. с.266-289.

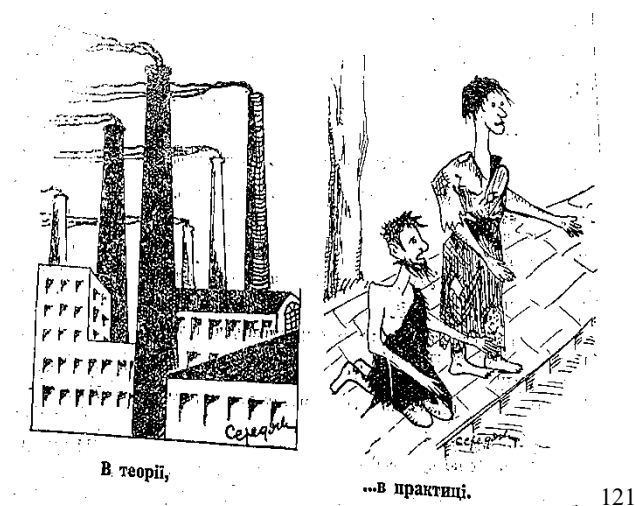
¹¹⁹ Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. с.93.

опубліковані та офіційно оголошені результати радянських п'ятирічок не відповідали реальним:

«В Ленінграді один бесідник говорить іншому на робітничім зібранні:

- *Пятилітка принесла великі досягнення. Візьмімо хочби порт в Ленінграді. Що перше там було? Ніщо! А тепер в кожний день прибуває ціла маса кораблів*
- *Що, Ви, товаришу, виговорюєте, - перериває йому один робітник, - таж там як було, так і є. Я знаю, бо на порті працюю...*
- *Нічого ви не знаєте, товаришу. Це мало, що ви працюєте там, - треба ще й газети читати...¹²⁰»*

Розбіжності між теорією та практикою «Комар» відображав й відносно стандартів життя населення в Світах. Так «Комар» висміював, що хоча радянська влада складала грандіозні плани, які передбачали модернізацію країни та добробут населення, втім в реальності ні одного ні іншого не було:

Варто зауважити, що на карикатурі, автор навпаки підкреслює зубожіння населення, зображуючи ніби повернення в «доцивілізаційну добу».

Відповідно «Комар» критикував радянську владу, яка не виконала своїх обіцянок. І знаючи про складне становище населення не докладала зусиль його подолання, а навпаки шукала виправдань:

- *«Чого кленете, товариші? – спитав Калінін на одних зборах групи мужиків.*
- *Чобіт не маємо! А ти обіцяв нам рай у большевії!*

¹²⁰ Пятилітка. Комар. Львів. 1933. Ч.4. 15 лютого. с. 2.

¹²¹ Світська дійсність. Комар. Львів. 1934. Ч.4. 15 лютого с. 4.

- *Ех, ви дураки! – відповів Калінін, - хто ж чував, щоб у раю та в чоботах ходити!¹²²»*

На сторінках часопису редактори та дописувачі докоряли радянському режиму також стосовно використання трудового ентузіазму, в чому бачили порушення прав робітників:

«Сталін звиджує одну фабрику в Москві. В першій в полудне відзивається сирена, всі робітники переривають працю і стягають на собі сильніше ремінці.

- *Що це значить? - питає одного Сталін.*
- *Це наш обід, - відповідає робітник¹²³».*

Радянське керівництво поставивши за мету зміцнення обороноздатності країни, створення військово-промислового комплексу, ліквідацію техніко-економічної відсталості країни, модернізацію промисловості, забезпечення економічної самостійності і незалежності СРСР прагнуло досягнути рівня розвитку західних країн¹²⁴. Зважаючи на становище населення та ситуацію в країні загалом, «Комар» висміював таку політику, відображаючи, що не все суспільство готове йти на жертви, які вимагало досягнення поставлених цілей:

«У Москві розбалакалося двох товаришів на тему ситуації в С.С. С. Р. один з них песиміст, другий оптиміст.

Песиміст:

- *І що з цього вийде? Маємо п'ятирічку і що з цього? В капіталістичних державах люди бодай мають їсти, а у нас що?*

Оптиміст *потішує його:*

- *Не нарікай, товаришу! Побачиш, що ми не тільки догонимо, а навіть перегонимо капіталістичний світ*

Песиміст:

- *Можливо, - та все таки я прошу вас: як вже догоните, то дайте знати...я лишуся, а ви тоді гоніть даліше¹²⁵».*

Певне покращення ситуації було досягнуте під час Другої п'ятирічки (1933-1937 рр.): було завершено будівництво об'єктів, початих ще за попереднього п'ятирічного плану; було збудовано низку нових фабрик та заводів,

¹²² З большевицький гумор. Комар. Львів. 1933. Ч.2. 15 січня. С.4.

¹²³ Зі совітських гараздів. Комар. Львів. 1935. Ч.25. 23 червня. С.2.

¹²⁴ В січні-лютому 1931 р. відбулася в Москві Всесоюзна конференція працівників соціалістичної промисловості, на якій Й. Сталін заявив: «Ми відстали від передових країн на 50-100 років. Ми повинні пробігти цю відстань за десять років. Або ми зробимо це, або нас змінуть». Литвин В. Україна: міжвоєнна доба (1921-1938 рр.). с.239.

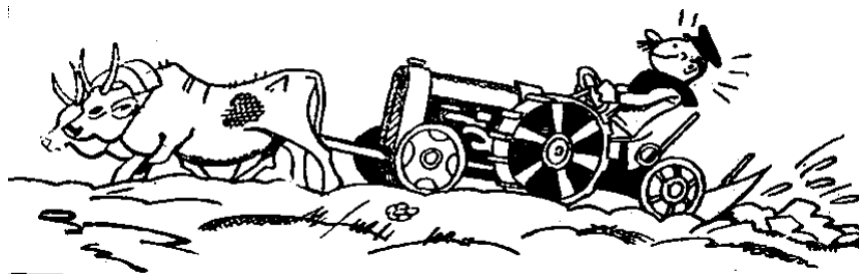
¹²⁵ Вісті з СРСР. Комар. Львів. 1933. Ч. 3. 1 лютого. С.2.

збільшено обсяги виробництва продуктів промисловості, покращено житлові умови, подолано дефіцит деяких товарів та припинено інфляцію. Це дозволило у січні 1935 року скасувати запроваджені ще 1929 р. картки на хліб, а у жовтні – на всі інші продовольчі товари¹²⁶.

Втім, «Комар» не вірив у тривалість покращення економічного становища в СРСР. Ба більше, редактори часопису вбачали в цьому пастку і прогнозували згодом погіршення становища: *«У Совітах знесено вже картки на хліб. Незабаром буде знесений і хліб»¹²⁷*.

Не уникав можливості «Комар» згадати і про становище селян. «Комар» вкрай негативно ставився до колективізації. Зокрема редактори часопису прирівнювали вступ до колгоспу з прокляттям: *«У Большевії люди кленуть так: Стій, ряба! Бодай тебе колектив забрав!»¹²⁸*.

На сторінках часопису висміювалося технічне забезпечення радянських колгоспів сільськогосподарською технікою, ефективність якої була низька:

*В нас індустріалізація!
Оremo тракторами...*

Підпис до карикатури: Большевики хваляться, що по всіх селах розіслали багато рільничих машин. Біда тільки, що машини тандитні і скоро псуються»¹²⁹.

Наслідком політики колективізації «Комар» відображав голод 1932-1933 років:

«Сталін звірюється Калінінові, що має в креденсі миші.

- *Можу дати тобі одну раду - каже Калінін. - Напиши на креденсі: «Колективна господарка після системи Сталіна». Одна половина мишей здохне, а друга втіче»¹³⁰.*

¹²⁶ Литвин В. Україна: міжвоєнна доба (1921-1938 рр.). с. 234

¹²⁷ Січка. Комар. Львів. 1935. Ч.4 .27 січня. С.4

¹²⁸ Совітський гумор. Комар. Львів. 1934. Ч.20. 15 жовтня. С.6.

¹²⁹ Індустріалізація на Україні. Комар. Львів, 1933. Ч.2. 15 січня. с.7.

¹³⁰ Совітський гумор. Комар. Львів. 1935. Ч.32. 11 серпень. с.2.

Варто зауважити, що «Комар» наголошував на штучному характері голоду, спеціально організованого радянською владою. Метою такої політики радянського режиму редактори часопису проголошували знищення українського населення.

Ходіть, ребята, ходіть! Я зроблю вам місце на Україні.

Підпис до карикатури: На Великій Україні панує великий голод. Москалі свідомо вивозять з України збіжжя, щоб в цей спосіб довести до винищення українського народу та заселення України Москалями¹³¹.

Водночас, головним організатором голоду на сторінках часопису проголошувався Сталін. А безпосереднім виконавцем – Павло Постишев та його команда:

*«Є старий звичай бажати,
То ж „бажаю" з Новим роком
Щоби хлібець український
Постишевим виліз боком.
Сталінові я „желаю",
Хай йому у горлі стане
Те добро що, в його раю
Мають над Дніпром селяни¹³².»*

¹³¹ Голод на Україні. Комар. Львів. 1933. Ч.15. 1 серпня. С.1

¹³² З Новим роком. Комар. Львів. 1934. Ч. 2. 15 січня. с. 2.

Радянська влада відмовлялася від будь-якої допомоги з боку Міжнародних організацій, спростовуючи заяви про існування голоду в державі. В той же час влада намагалася приховати факт існування голоду та загибель людей. На кордонах стояли загороджувальні заони, які не дозволяли селянам втікати за межі територій, на яких поширювався голод. У пресі згадувалося тільки про чудові успіхи, нібито досягнуті в результаті колективізації.

Відповідно «Комар» висміював таку політику радянського режиму та самих пропагандистів:

«Незавидна доля совітських журналістів, які хоч не хоч, мусять завжди робити з білого чорне, а з чорного біле.

— Скажіть, Товаришу, каже один журналіст до другого чи ви переживали коли муки творчости?

Ох! Двічі! Двічі побили мене товариші селяни за статті про їхне одушевлення з приводу колективізації¹³³».

Висміювалися на сторінках часопису письменник Бернард Шоу і колишній прем'єр Франції Едуар Ерріо та інші, які на той час подорожували по Радянському Союзу й не помітили ознак голоду та заявили на цілий світ про його відсутність¹³⁴:

Дивіть! У нас грушки на вербі ростуть!...

Підпис до карикатури: Журналістам, що приїжджають зза границі, большевики закладають на лице «кантарки», в яких журналіст бачить тільки те, що большевикам вигідно¹³⁵.

На шпальтах журналу «Комар» співавтори в гумористично-саркастичному жанрі висвітлювали один з найскладніших періодів радянської

¹³³ Г. Бр. Совіти в кривому дзеркалі. 1935. Ч. 43. 27 жовтня. С.5.

¹³⁴ Зайцев О. Радянська Україна 20-30-х рр. с.285.

¹³⁵ Нема голоду. Комар. Львів. Ч.21. 1933. 1 листопада. С.6.

історії, в якому опинилась значна частина українців - період становлення тоталітарного режиму. Цікавою є інтерпретація галичан радянської політичної моделі на чолі зі Сталіним, радянської ідеології, зображення рівня життя населення у містах то селах. Автори часопису у п'ятирічках вбачають регрес, а в колективізації - антиукраїнську політику. Економічний прогрес, на їхню думку, є лише в радянських гаслах, а під гучними заявами радянських діячів про «рай» криється антигуманний та злочинний характер режиму, який веде у справжнісіньке «пекло».

Звісно, що карикатури, гуморески та анекдоти не дають можливості комплексно аналізувати проблеми, які піднімають їх автори. Рубрики про життя в Світах, написані суб'єктивно при обмеженому доступі до інформації, часто базувались на чутках. Але той факт, що редактори часопису висвітлювали проблеми в СРСР, життя українців на схід за Збручем говорить про їхню актуальність у галицькому середовищі.

3. 1. 2. Уявлення «Комара» про репресії в Радянському Союзі.

Невід'ємним атрибутом радянського тоталітарного режиму у 1930-х роках були репресії. Вони набули таких масштабів, що чутки та відомості про них розходилися по закордонних виданнях. Писали про них і в пресі Східної Галичини. Тому, не дивно, що тема репресій у Радянському Союзі активно висвітлювалася і на шпальтах «Комара». Редактори журналу відображали на сторінках часопису свої уявлення щодо причин, масштабів, жертв, методів, організаторів та наслідків репресій.

Головним організатором терору, на думку авторів журналу є Сталін. Яскравим свідченням цього є дана карикатура, що зображує, як Сталін особисто видає накази про проведення розстрілів:

Підпис до карикатури: *Письменник, що найбільше написав. Тематика все одна, лише змінені дієві особи¹³⁶.*

Карикатура ілюструє гору наказів про розстріл, які відображають величезні масштаби репресій. Обсяг терору автор підкреслює тим, що виконавці не встигають виконувати постанови Сталіна.

Головним виконавцем розстрілів в уявленні редакторів «Комара» було Державне політичне управління (російською ГПУ):

«В понеділок уродився, в вівторок зголосився в бюро мельдунковім, в середу арештований, в четвер замкнений у в'язниці, в п'ятницю привезений до Г. П. У., в суботу розстріляний, в неділю похоронений¹³⁷».

Ба більше редактори на сторінках «Комара» відображали атмосферу страху абсолютно беззахисної людини перед силовими структурами:

«Біжить улицею переляканий громадян.

- *Товаришу, що сталося? – питають його.*
- *Ви не чули? ГПУ дало приказ арештувати всіх верблюдів.*
- *Ну й щож? Ви-ж не верблюди!*
- *Еге-ж, не верблюди! Але як я їм це докажу?!¹³⁸»*

Такі настрої суспільства цілком зрозумілі. Оскільки радянський режим вдавався до різноманітних засобів, щоб добитися зізнання від підозрюваних. Тортури, безперервні допити, тиск, погрози на адресу родини змушували

¹³⁶ Сталін письменник. Комар. Львів. 1937. Ч.3. 28 лютого. С.3.

¹³⁷ Життєпис совітського горожанина. Львів. Комар. 1933. Ч.1. 1 січня. С.7.

¹³⁸ Совітський гумор. Комар. Львів. 1934. Ч.18. 15 вересня. с.7.

зізнатися людину в злочині, який вона навіть не скоювала¹³⁹. Звісно «Комар» перебільшував щодо видання закону про арешт верблюдів, але ця сатира добре зображала уявлення комарівців про механізми репресій.

Редактори «Комара» на сторінках часопису відображали також своє бачення жертв терору і причин їх арештів. Однією з категорій були селяни, які виступали проти політики радянської влади на селі, зокрема колективізації :

- *Ну! Хто проти комуни, най піднесе руку!...*

140

Радянський режим, який стикнувся з низкою труднощів у сільському господарстві й не мав наміру визнати невдачу власної політики, розпочав шукати винуватців серед суспільства. Причиною проблем у сільському господарстві було визнано діяльність тут куркулів і, відповідно, проголошено курс на ліквідацію куркульства як класу. Розкуркуленню підлягали три категорії селян¹⁴¹; здебільшого це були заможні селяни, які в результаті важкої праці досягли достатку й не прагнули вступати в колгоспи. Проте, критерії розкуркулення були розмитими, що, відповідно, давало можливість керівництву відносити до категорії куркулів середняків та навіть незаможних селян, які не хотіли добровільно вступати в колгосп¹⁴². Такі дії радянського режиму, спрямовані на придушення опору селянства, знайшли відображення на згаданій вище карикатурі.

¹³⁹Конквест Р. Великий терор. Сталінські чистки тридцятих років /Пер. з англ. Н. Волошинович, З. Кораблінової. – Луцьк: ВМА «Терен», 2009. –С. 198-233.

¹⁴⁰ З виборів у Світах. Комар. Львів, 1934. Ч.23. 1 грудня. С.5.

¹⁴¹ До першої відносилися куркулі, які займалися «контрреволюційною діяльністю» підлягали арешту та ув'язненню з висилкою членів їхніх сімей; до другої - куркулі, які агітували проти колективізації й підлягали виселенню разом із сім'ями в інші; до третьої - менш активні саботажники, що підлягали переселенню в межах тієї ж місцевості. Соколов А.К. Курс советской истории. 1917-1940. <https://studfile.net/preview/6702587/page:14/>

¹⁴² Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної нації XIX-XX століття. с. 178-179.

Однак, на погляд «Комара» ще одним інструментом подолання опору селянства був голод:

«Жаліється один селянин, що в нього завелися страшні миші.

- *Я вам пораджу, - каже другий, - причепіть на стодолі карточку з написом: «Колектив імені Сталіна». Ручу вам, що за годину всі миші повтікають, побоючись голодової смерті¹⁴³.*

Наслідками репресій радянської влади проти селянства, на думку редакторів та дописувачів «Комара» стала складна демографічна ситуація, бідність та злиденність селян, зокрема в Радянській Україні:

Підпис до карикатури: У зв'язку з убійством Кірова на Східній Україні йдуть дальші арешти й розстріли. Між арештованими є багато жінок і старців.

- *Чекіст: Ще веземо з України оці рештки контрреволюціонерів і тоді вже у Москві зможуть спокійно спати¹⁴⁴.*

Втім, як бачимо з наведеної карикатури, навіть у такій ситуації, радянська влада не мала наміру зупинитися. Під приводом розправи з білогвардійськими терористичними групами, які перетнули західний кордон СРСР і підозрювалися в організації вбивства Кірова, 27 грудня 1934 р. Політбюро ухвалило рішення депортувати дві тисячі радянських сімей із прикордонних територій України¹⁴⁵.

Варто зауважити, що на наведеній вище карикатурі яскраво відображаються антисемітські настрої «Комара». Зокрема, серед зображень чекістів бачимо євреїв. Використовуючи такий прийом автори часопису намагалися створити серед читачів уявлення про євреї-комуністів, які

¹⁴³ Східний гумор. Комар. Львів. 1934. Ч.18. 15 вересня. с.7.

¹⁴⁴ Терор у Східних. Комар. Львів. 1935. Ч. 2. 13 січня. С.5.

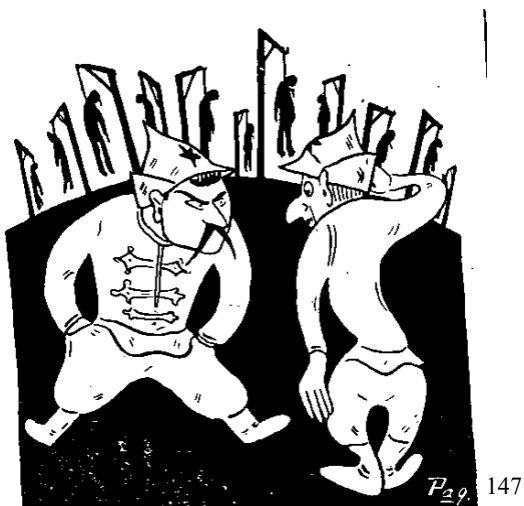
¹⁴⁵ Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної нації ХІХ-ХХ століття. С. 186.

знушаються над українцями в Радянському Союзі; і, відповідно, створити образ єврея як ворога. Втім, це не був унікальний випадок - на сторінках «Комара» час від часу зустрічаємо втілення міфу про «жидокомуну», який був поширений у міжвоєнній Польщі:

Зі сторінок часопису дізнаємося, що економічні труднощі були не тільки в сільському господарстві. В промисловості також були «шкідники» та «саботажники», які підривали процес індустріалізації.

З одного боку, це були робітники, які виступали проти радянського режиму, влаштовуючи страйки:

Сталін: Ну, як там робочі? Присмирніли?

Чекіст: Так точно! Тепер ніхто вже ні за, ні проти!...

З іншого боку, як відображається у «Комарі», - «буржуазні фахівці». Ними вважалися досвідчені фахівці, вихідці з дореволюційної інтелігенції, які не були

¹⁴⁶ Малюнки малого Івася Бульки. Комар. Львів. Ч.18. 15 вересня. С. 8.

¹⁴⁷ По масових езукуціях у Большевії. Комар. Львів. 1935. Ч.1. (дата пошкоджена). С.6.

членами партії, підтримували політику непу і скептично ставилися до політики «великого перелому»¹⁴⁸:

«Стрічається двоє мешканців Москви:

- *Чи ви чули Іване Василевичу, що Сергія Каромзіна увязнили?*
- *Що ви кажете, товаришу, я зовсім не знав, що він є інженером!*¹⁴⁹».

Як можемо помітити, співрозмовник навіть не знав, хто такий С. Каромзін. Однак, він відав, що в цей час відбувалися репресії інженерів, тож одразу усвідомив причину арешту.

На сторінках «Комара» знаходимо свідчення також про терор в армії:

«Два совітські генерали ходять біля Лубянки. Один з них дивиться поза себе, так, що навіть потрутив когось перед собою,

- *Товаришу, Чого ви дивитесь поза себе? - питає генерал.*
- *Бачите, не хочу в будучність,— відповідає той*¹⁵⁰».

Передумовою масових чисток генералів було засудження до смертної кари влітку 1937 р. маршала М. Тухачевського, який виступав за модернізацію в Червоній армії.

Варто зауважити, що «Комар» зображав військових як одних з виконавців постанов про розстріли:

Підпис до карикатури: До полудня стріляння до ціли, пополудні стріляння до генералів¹⁵¹.

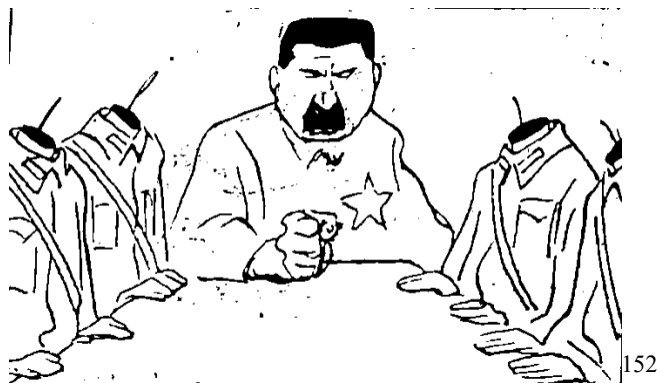
¹⁴⁸ Нариси історії Росії: Пер. з рос. / Б.В. Ананьїч, І.Л. Андреев, Є.В. Анісімов та ін.; За заг. ред. О.О.Чубар'яна. Російська академія наук. Інститут всесвітньої історії. - К.: Ніка-Центр, 2007. - С.656-661.

¹⁴⁹ І. Остропис. Совітський гумор. Комар. Львів.1934. Ч.10. 15 травня. С.3.

¹⁵⁰ Будучність. Комар. Львів. 1938. Ч. 36. 4 вересня. С. 2

¹⁵¹ Еко. Відчитання денного приказу в совітських казармах.

Відповідно, наслідком такої політики стало винищення у Радянському Союзі значної частини військових, особливо генералів:

«Комар» активно висміював існування в репресивній політиці «закону бумеранга»: сьогодні ти розстрілюєш – завтра тебе:

Чекіст: Товаришу Сталін, ми повішали уже всіх контрреволюціонерів.

Сталін: Правильно! Тепер починайте вішати своїх.

Втім, на сторінках часопису найяскравіше «закон бумеранга» відобразився з контексті чисток всередині партії:

«Секретар читає Сталінові список засуджених.

— Іванов.

— Розстріляти! — каже Сталін.

— Петрович.

— Розстріляти!

— Алданов. — розстріляти.

В тій хвилині входить дижурний і голосить:

— Комісар Єжов!

— Розстріляти — каже по привычці Сталін¹⁵⁴».

¹⁵² Засідання військової ради у Москві. Комар. Львів. 1938. Ч.26. 26 червня. С.5.

¹⁵³ В Світах. Комар. Львів. 1933. Ч.10. 15 травня. С.4.

¹⁵⁴ В СССР. Комар. Львів. 1938. Ч.36. 4 серпня. С.5.

Метою репресій в партії «Комар» відображав прагнення Сталіна подолати опозиційні настрої та створити новий апарат, вірний «вождю»¹⁵⁵:

«По останнім агентаті в Москві, Сталін чимало затрівожився.

- На кім я маю тепер опертися? — радитья прибічників. - Росія ділиться тепер на дві суспільности. Одна йде за мною з переконання, а друга зі страху.

- Ясно, радить котрийсь, — що найкраще опертися на тих, що йдуть за вами з переконання.

- Ні, — відповів Сталін, — я таки опруся на тих, що йдуть за мною зі страху, бо переконання можна кожної хвилини змінит.¹⁵⁶».

Постанова ЦК від 28 квітня 1933 р., зокрема, відзначала категорії членів партії, котрі підлягали виключенню: класово чужі та ворожі елементи; дворушницькі елементи, що під прикриттям брехливої клятви у вірності намагаються зірвати на ділі політику партії; відкриті і приховані порушники залізної дисципліни партії і держави, які піддають сумніву і дискредитують рішення і встановлені партією плани базіканням про їх «нереальність» і нездійсненність, тощо¹⁵⁷.

Особливу увагу автори часопису приділяють боротьбі Сталіна із Л. Троцьким. Саме останнього автори «Комара», критикували, за те, що він не виступав активніше проти Сталіна і не викрив його злочини, коли був ще членом партії:

«Я ніби проти того Лівонка Троцького ніц ни маю, куждин чоловік хочи жити тай пускаісі шипикулянцию, али щосьми тото такой ни виразно, жи він си нас так раптом пригадав. Кажут, жи той комуніст Сгалін викинув го з паньства, бо боявсі аби Лівонко з трону не зісадив. То Троцький тепер на него пси вішає хоч перед тим з ним на писки цілував. А я си гадаю жи обоє-рябоє. Ни ліпиши. було му сидіти там десь у тій Турції, де така цибулі тана і чіснок!

(...) Али ни хотів - то на то нима ради. Видко жи мусі жаль за давнов посадов зробило, а жи меркує що то сі на щось у сьвіті заносиг, то си нас пригадав.

Видно, жи то в большевників така поведенція, аби людьом очі милити. Ти му плюй в писок, а він ти скажи, жи то доц паде. (...)»¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Зайцев О. Радянська Україна 20-30-х рр. С. 286.

¹⁵⁶ З Москви. Комар. Львів. Ч. 24. 1934. 15 грудня. С. 3.

¹⁵⁷ Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. с.93.

¹⁵⁸ Панько Затирка. Лист дядька Панька. Комар. Львів. 1935. Ч.19. 12 травня. с.7.

Така увага особі Л. Троцького на сторінках часопису була викликана вбивством Кірова та звинуваченням там званого «троцькістсько-зінов'євського об'єднання» в його організації. Відповідно 19-24 серпня 1936 р. відбувається Перший Московський процес. В результаті, близько 160 осіб засудили та арештували, а ще 16 - розстріляли¹⁵⁹. Саме під час Московського процесу розстріляли Л. Каменєва та Г. Зінов'єва і заочно засудили Л. Троцького, який тоді знаходився в Норвегії. «Комар» відобразив своє уявлення про дану політику Сталіна:

Підпис до карикатури: В СРСР ставлять уже під суди і розстрілюють найстаріших і найвизначніших комуністичних діячів¹⁶⁰.

На карикатурі можемо зауважити, що Г. Зінов'єв (знаходиться зліва) та Л. Кам'єнев (зображений справа) кусають Сталіна. В той же час вождь гризе Троцького, який тільки спостерігає за цим. Однак, особливо важливим тут є, що «Комар», зображаючи чоритьохголоваго звіра, натякає на минулих роках співпраці Сталін, Троцького, Зінов'єва та Кам'єнева.

Не оминув «Комар» й інші процеси проти колишніх соратників Сталіна:
«В СССР иде судебный процесс Радека, Потакова и тов.. Опісля буде процес Бухаріна й товаришів. Це вже будуть рештки. На кінець поставить

¹⁵⁹ Шаповал Ю. І. «Троцькістсько-зінов'євського об'єднаного центру» процес 1936 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2013. — Т. 10 : Т — Я. — С. 163.

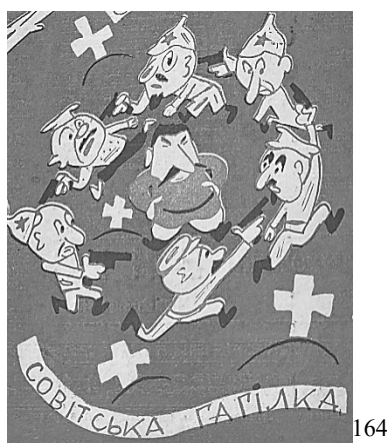
¹⁶⁰ Світський шмок. Комар. Львів. 1936. Ч.36. 6 вересня. С.3

Сталін себе самого перед судом. Розправа відбудеться при зачинених дверях¹⁶¹».

У жовтні 1936 р. був арештований Ю. П'ятаков, який виступав за поміркований курс економічного розвитку в державі. Під репресії потрапили також колишні троцькісти Г. Сокольников, Л. Серебряков, К. Радек. У січні 1937 р. відбувся Другий Московський процес - "процес П'ятокова-Радека". Вказувалося, що засуджені 17 осіб організували «підпільний троцькістсько-зінов'євський центр» і готували переворот в державі, організовуючи замах на членів радянського уряду з метою відновити в СРСР капіталізм при посібництві іноземних держав, передусім Німеччини та Японії¹⁶².

«Комар» в черговий раз пригадав вождю, що він теж має зв'язки з так званими троцькістами й що його теж мали б розстріляти: *«Тасс повідомляє з Москви: Сьогодні рано відділ ГПУ ввійшов на Кремль і на припоручення свого шефа Єжова арештував Сталіна. При ревізії знайдено багато компромітуючого матеріалу, який доказує, що Сталін мав зв'язки з троцькістами в рр. 1921-28¹⁶³».*

Однак, редактори та дописувачі часопису розуміли, що цього не трапиться, а зв'язки з Троцьким використовувалися тільки як інструмент як боротьби проти опозиційних сил, що йшла по колу:

¹⁶¹ Біг пес через овес. Комар. Львів. 1937. Ч. 4. 31 січня. с.6.

¹⁶² Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. С.101.

¹⁶³ З останніх телеграм. Комар. Львів. 1937. Ч.13. 1 квітня. С.3.

¹⁶⁴ Великодні свята у світі і у нас. Комар. Львів. 1938. Ч.17. 24 квітня. С.10.

«Комар» не оминає можливості розкритикувати сталінські репресії проти опозиції й висвітлити наслідки такої політики:

«Заграничний турист оглядає совітський парламент в Москві.

- *Тут сидить рада, — пояснює провідник, тут послы союзних республік, тут журналісти, а там публіка.*
- *А де сидить опозиція? - питає турист.*
- *На Лубянці.¹⁶⁵»*

«Заграничний турист», який проживав в демократичній державі вочевидь, не міг би зрозуміти політичні реалії СРСР - де опозиція не «засідала» в органах влади - а була арештована.

Відповідно зустрічаємо в «Комарі» висміювання нової «найдемократичнішої в світі» Конституції, ухваленої радянською владою 5 грудня 1936 р.:

- *«У нас завели тепер конституцію і кожен може робити, що хоче.*
- *А як не хоче?*
- *То помандрує на Соловк.¹⁶⁶».*

Така реакція «Комара» є зрозумілою. Адже прийняття «найдемократичнішої у світі» Конституції, відбувається паралельно з репресіями. Хоча нею проголошувалися демократичні права і свободи, зокрема такі як загальне виборче право і пряме таємне голосування, скасування обмежень та нерівності у виборчих правах, відкритість всіх судових процесів, право обвинувачених на захист, свободу друку і зборів, недоторканість особистості, житла і листувань¹⁶⁷ - ці положення Конституції, радше, мали декларативний характер і дотримання їх у розпал репресій, які відбувалися у країні, було неможливе. Втім, «Комар» зобразив своє уявлення про те, як можна втілювати в життя демократичні постулати, затверджені в Законі:

¹⁶⁵ В раю. Комар. Львів. 1938. Ч. 32. 7 серпня. С.2

¹⁶⁶ В совітах. Комар. Львів. 1937. Ч. 12. 28 березня. С.3.

¹⁶⁷ Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. С.101.

168

- *Ах, ти сволоч! Не знаєш, що тепер конституція і кожному належить одинаковий шнурок?!*

Парадоксально, але після прийняття Конституції в СРСР розпочинається розпал репресій - «Великий терор». Репресії охопила всі верстви населення, навіть депутатів, які, згідно з положеннями Конституції, були недоторканими.

Зважаючи на масштаби та перебіг репресій, «Комар» зауважував, що внаслідок таких подій в Радянському Союзі залишиться тільки один громадянин:

«В Світах оповідають таку анекдоту: В совітській енциклопедії з 1940. року над буквою С буде таке: Світи. Територія 21,000.000 кв. км. Населення — 1 людина — Осип Висаріонович Сталін¹⁶⁹».

Втім, на думку редакторів «Комара» ситуація мала бути протилежною. Оскільки головним «ворогом комунізму» та «шкідником» у часописі зображався Йосип Сталін:

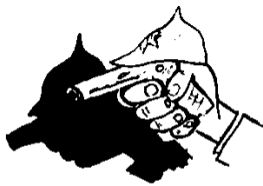
Підпис до карикатури: Сталінський пес в погоні за ворогами комунізму¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Конституція в Світах. Комар. Львів. 1937. Ч. 12. 28 березня. С.8.

¹⁶⁹ Незадовго. Комар. Львів. 1938. Ч. 32. 7 серпня. С.2

¹⁷⁰ Карикатура. Комар. Львів. 1938. Ч. 23. 5 червня. С.5.

Внаслідок проведення масового терору на сторінках часопису утвердилося відповідне уявлення радянського режиму:

Большевик.

171

Підсумовуючи, в уявленні редакторів та дописувачів «Комара» механізм репресій виглядав так: організатором терору був Й. Сталін, який особисто видав накази про розстріли. Виконавцями розпоряджень були ДПУ та військові структури. Жертвами репресій були всі верстви населення: від селян і до партійного керівництва. Оминали вони тільки Й. Сталіна. На сторінках часопису відображаються різні міри покарання. Зокрема є згадки про арешт, відсилення до таборів, смертна кара тощо. Цікаво, що «Комар» відображав різні способи смертної кари: повішання, страта та розстріл; останній був найбільш характерний для радянського режиму. Можна припустити, що зображуючи повішання та страти редактори журналу прагнули показати не просто тоталітарний, а феодально-середньовічний характер сталінських репресій. Втім, я більше схильюся до того, що карикатуристи прагнули показати атмосферу терору й, відповідно, використовували різні художні засоби для цього.

3. 1. 3. Відображення культурної революції на сторінках часопису «Комар»

В 1930-х рр. відбуваються різкі зміни в суспільному житті. Сталінське керівництво докладает значних зусиль, щоб відрізати радянське суспільство від зовнішнього світу. Обмежується приватне листування з особами, які знаходяться поза межами Радянського Союзу, наявність родичів закордоном стає негативною ознакою та перепорою для кар'єрного зростання; під заборону потрапляли

¹⁷¹ Політичні силуети. Комар. Львів. 1934. Ч.6. 15 березня. С.3.

газети, книги, журнали, фільми тощо, видані закордоном¹⁷². Характерною стає ідеологізація всіх сфер життя. Різноманітність культурного та духовного життя, замінюються утвердженням монополізму та вождизму. Яскравим прикладом є ухвалена у 1932 р. ЦК ВКП(б) постанова «Про перебудову літературно-художніх організацій», згідно з якою припинялася діяльність усіх літературно-художніх об'єднань. Натомість, створювалися єдині Спілка радянських письменників СРСР, Спілка радянських художників СРСР, кінематографів, скульпторів і т. д.¹⁷³. Утверджується стиль соцреалізму.

Зміна ідеологічної політики не залишилися непоміченою для «Комара». На сторінках часопису знаходимо висміювання тогочасної ситуації: *«В Росії наступила загальна сталінізація умів¹⁷⁴»*.

Основною ознакою «сталінізації» для редакторів часопису було повернення до політики русифікації, прославлення російської культури, російської мови і російського народу:

*«Адин русскій неділімий
Є народ — це кожний чує.
Один руский дім народний
І мікадо лиш один є¹⁷⁵»*

Останній рядок наведеної сатири відображає ще одну ознаку «сталінізації», яку виділяють редактори - культ особи Сталіна. Варто наголосити, що автори «Комара» вважали, що культ особи лише штучно підтримувався і не утвердився в суспільстві:

*«В часі державного свята в Совітах по всіх крамницях виставлені за вітринами портрети Сталіна. Перед виставою стоять два п'яні громадяни.
— Мішка, — каже один до другого, — коби я так мав гроші, то купивби ту піку за виставою. В тій хвилині лапає його за ковнір агент ГПУ.
— Дайте йому спокій, товаришу, — каже другий п'як, бачите, що він п'яний; а по п'яному купивби леда яке сміття¹⁷⁶»*.

¹⁷² Нариси історії Росії: Пер. з рос. / Б.В. Ананьїч, І.Л. Андреев, Є.В. Анісімов та ін.; За заг. ред. О.О.Чубар'яна. Російська академія наук. Інститут всесвітньої історії. - К.: Ніка-Центр, 2007. - С.651-667.

¹⁷³ Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) (= Україна крізь віки. Т. 11). К., 1999. С. 261-265.

¹⁷⁴ Калямбури. Комар. Львів. 1934. Ч.24. 15 грудня. С.7.

¹⁷⁵ Гам. Пушкініада. Комар. Львів. 1937. Ч.7. 21 лютого. С.4.

¹⁷⁶ Поправив. Комар. Львів. 1938. Ч.2. 9 січня. С.6.

Ще однією ознакою «сталінізації», а, відповідно, й предметом критики на сторінках гумористично-сатиричного часопису, є згортання політики українізації. Для «Комара» яскравим свідченням цього стала зміна української абетки й наближення її до російської:

«В большевицькій газеті «Комуніст» (ч. 140), що виходить в Харкові довідуємося про нову постанову большевиків, відносно української термінології: (...) Узв'язку з тим, що майже в усіх словниках української наукової термінології виявилось велике засмічення їх, як наслідок шкідливої роботи буржуазно-націоналістичних елементів, - комісія визнала за потрібне видання словників припинити і ухвалила організувати перегляд всіх словників з тим, щоб очистити їх від націоналістичного мотлоху та провести певну уніфікацію технічно-наукової термінології, що існує в СРСР і є зрозуміла для широких мас».

Писали буржуазно-націоналістичні шкідники	Затверджено комісією	В російській науковій літературі
Прямовисний	Вертикальний	Вертикальный
Зорення	Візування	Визирование
Позем	Горизонт	Горизонт
Ступінь	Градус	Градус
Підсоння	Клімат	Климат
Спадомір	Нівелір	Нивеллир
Рівнолежник	Паралель	Параллель
Пас	Пояс	Пояс
Заграва північна	Сяйво полярне	Сияние полярное
Воздушна труба	Смерч	Смерч
Рівник	Екватор	Екватор
Мапа	Карта	Карта
Рамено	Рукав	Рукав
Зворотник	Тропик	Тропик

Підпис до зображення: Ото! Скажеш на Україні не «градус», а «ступінь», або не «смерч», а «воздушна труба» - словом так, як тебе мати навчила, так тебе цапа – і в холодну. За шкідливу роботу!... І те, щоб ви знали, називається теж «українізацією»!¹⁷⁷...

Цілком логічно, що така політика негативно сприймалася у «Комарі», який підтримував українську культуру й не раз критикував галицьких українців, які читали польські газети, говорили польською тощо (додаток п).

Цікаві художні прийоми використали автори часопису, щоб зобразити процес перетворення Т. Г. Шевченка на «революціонера».

¹⁷⁷ Українізація. Комар. Львів. Ч.14. 1933. 15 липня. С.3.

Підпис до карикатури: Давольно, товариші! Хахлові вистарчить¹⁷⁸!

Влучно підібрано символи, щоб показати, як радянська ідеологія подаватиме «Великого Кобзаря»: серп символізує селянське походження, шапка «будьоновка» - революціонера, що боровся за комуністичні ідеали. І цитата: «Хахлові висторчить» - свідчення того, що Шевченко залишається для радянського керівництва провінційним діячем. Саме так подаватимуть Шевченка у радянських школах.

Причиною зміни ідеологічної політики на думку редакторів «Комара» було намагання більшовиків ліквідувати Україну. Її уподібнювали в часописі до епідемії, яку більшовики не можуть ніяк перебороти: «*Революція принесла Росії тиф, холеру, і Україну. Но тифа і халери уж нет, а Україна еше есть¹⁷⁹*».

В уявленні редакторів та дописувачів журналу подолати цю «українську епідемію» можна було тільки ліквідувавши все українське й українофілів зокрема. Саме з цією метою, як відображено на сторінках «Комара», розпочинаються репресії проти український діячів:

¹⁷⁸ Еко. Пам'ятник товаришеві Т. Шевченкові в Харкові. Комар. Львів. 1934. Ч.6. 15 березня. С.1.

¹⁷⁹ Світський гкмор. Комар. Львів. 1934. Ч. 24. 15 січня. С.3.

«Газети подають вістку, що поета М. Вороного заслали на Соловки. Причина, як звичайно, національний ухил. Ми довідуємося, що цим ухилом було те, що Вороний носив козацькі вуса»¹⁸⁰.

Звісно, «Комар» іронізує над реальною причиною ув'язнення українського громадсько-політичного діяча, оскільки офіційно М. Вороного було звинувачено у польському шпигунстві. В такий спосіб на сторінках часопису автори висміювали сфабриковані звинувачення на адресу українських діячів і намагалися показати читачам журналу антиукраїнський характер радянського режиму.

Відповідно, у грудневому випуску 1934 р. на першій шпальті знаходимо символічне зображення долі арештованих українських діячів у Радянському Союзі: до Москви у кайданах, до Києва - у труні:

Підпис до карикатури: Газети приносять сумну вістку, що на заслани в Москві помер український історик Грушевський. Большевики мають тепер з парадом перенести Тлінні Останки до Київа¹⁸².

Цікаво, що на сторінках «Комара» згадується про арешти українських діячів - виключно тих, які переїхали зі Львова до УРСР під час політики

¹⁸⁰ Вісті з Большевії. Комар. Львів. 1934. Ч.19. 1 жовтня. С.3

¹⁸¹ Два шляхи. . Комар. Львів. 1934. Ч.23. 1 грудня. С.1.

¹⁸² Его. По сумній вістці. Комар. Львів.1934. Ч. 23 1 грудня. С.1.

українізації. Зокрема М. Вороний поїхав до Радянської України в 1926 р., М.Грушевський – 1924 р. Крім того, знаходимо у часописі також згадки про письменника А. Крушельницького, вченого і громадського діяча Ю. Бачинського, які у 30-тих рр. ХХ ст. переїхали до УРСР.

Ймовірно, це було пов'язано з висміюванням цих діячів за їх доленосний вибір:

Підпис до карикатури: Відомий радянофіл А. Крушельницький прийняв совітське горожанство і переїзджає на постійне до ССРСР¹⁸⁴.

Врятуватися від репресій можна було тільки за умови зречення від власних поглядів, переходу на засади соцреалізму і їх визнання. Прикладом

¹⁸³ Великий Льох. Комар. Львів. 1935. Ч.1. (дату пошкоджено). С.9

¹⁸⁴ Як річку збруч переходили. Комар. Львів. 1933. Ч.24. 15 грудня. С.3.

такого переходу є еволюція чи, як правильно було б, деградація поезії П. Тичини, яку висвітлили на сторінці номера журналу:

«Як повідомляють — незабаром має вийти нове видання „Золотого Гомону” П. Тичини з поправками автора.

*П. Тичина: Гаї шумлять і
Гаї шумлять — я дивлюся,
Хмарки біжать — милуюся,
Милуюся, дивуюся,
Чого душі моїй так весело!...
Гудок гуде іздалеку,
Думки пряде над нивами,
Над нивами і з дива ми
Не годні вийти на село!
Вагонами, що днини так
В Сибір повзе троцькіст, кулак.
Кулак (а так!), а хто козак —
Так синьожовто гайда в рай!
І ти не ти і я не я,
Твоя судьба, судьба моя,
Хто нині щось (в фашистів „пан”) — На завтра стенка і наган.
Гей мріє гай під сонцем щось, Під сонцем щось, мов золото —
Мов золото — поколото —
Це Кремль!
І велемудро сталось так,
Що гине зрадник і підляк
А думка в серці, мов червяк:
Не стане куль так до гияк.
Гаї шумлять — я дивлюся,
Хмарки біжать — милуюся,
Милуюся — дивуюся:
Направду! Геній Сталін наш¹⁸⁵».*

Відмітили у «Комарі» й іншого класика з Радянської України М. Рильського, який під тиском цензури пристосовувався до нових реалій. У літературно-художньому житті відбувається регулювання творчого процесу, утверджуються певні рамки щодо вибору тем, які можна було висвітлювати, уніфікуються форми та стилі творів¹⁸⁶. Критеріями оцінки творів ставали неодмінна наявність життєстверджуючого оптимізму, трудового пафосу, віри у "завтрашній день"¹⁸⁷.

¹⁸⁵ З радянської поезії. Комар. Львів. 1938. Ч.4. 23 січня. С.4.

¹⁸⁶ Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 pp.) (= Україна крізь віки. Т. 11). К., 1999. С. 261-265.

¹⁸⁷ Соколов А.К. Курс советской истории. 1917-1940. <https://studfile.net/preview/6702587/page:14/>

«У „Літ. Газ.“ ч., 37 нарікав М. Рильський, що за фразу „Гей, поля жовтіють і синіє небо“ вбачали в ньому рад. критики „неспійманого злочинця“, тобто жовтоблакитника, Рильський покаявся й свою поезію місцями переправив.

Максим Рильський:

Гей, поля жовтіють і синіє небо...

(Синьожовте — правда) Ах чекісти йдуть!

Ні, нам України ніколи не треба,

Бо й без неї маєм право й свободу!

Там хрестами мріють схилені тополі...

(Ах, хрести! змазати — скажуть, що фашист!)

Ліпше написати: Дав нам Сталін волю,

Лиш сідай, Максиме, тай стрічки пиши!

Вже замовкло серце, стихли уста нам,

Радісно змовкає багряновий день.

Так незломно вірю, що колись повстане В червоनावім пилі сонце молоде!

І скажіть самі ви де сховати слово,

Котрим серце давнє вміло говорить!

Бігме! Щастя більше має в нас корова,

Що ще без цензури на полях ричить¹⁸⁸».

Автори журналу «Комар» так показують умови, в яких опинились радянські діячі культури:

«Сталін проголосив п'ять наказів для совітського інтелігента:

1. Не думай!

2. Як думаєш — не говори!

3. Коли вже мусиш говорити - не пиши.

4. Коли вже написав, то не друкуй!

5. Коли вже видрукував, так негайно відклич!¹⁸⁹»

Варто зауважити, що внаслідок масових репресій, розстрілів та арештів колишніх визначних радянських діячів, що складали радянський пантеон патріотів, зокрема Риков, Косіор, Єгоров, тощо; радянське керівництво змушено було поповнювати лави героїв. Такі обставини зробили неминучим посилення опори на традиційних російських героїв царської доби: Петра І, Олександра Невського, Олександра Пушкіна, тощо¹⁹⁰. «Комар» не оминув можливості висміяти й таку політику радянської влади, яка суперечила самі собі:

«Славлять Пушкіна сталінці,

славлять його і, троцкісти,

славлять білі денікінці

І червоні комуністи

Один Пушкін наш родимий,

¹⁸⁸ З радянської поезії. Комар. Львів. 1938. Ч.4. 23 січня. С.4.

¹⁸⁹ Совітський гумор. Комар. Львів. 1934. Ч.18. 15 вересня. С.7.

¹⁹⁰ David Brandenberger, The Emergence of Russocentric Etatism, in: David Brandenberger, National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and Formation of Modern Russian National Identity. Cambridge, MA, 2002, pp. 43-62.

Один сталін нам панує...¹⁹¹»

В журналі «Комар» на тему культурного життя в СРСР зустрічається, в основному, критика радянської влади за антиукраїнську політику, згортання українізації, переслідування та репресії українських діячів, фальсифікації та наклепи за проукраїнську їхню позицію. Автори часопису наголошують та висміюють відсутність свободи слова, нав'язування радянської ідеології, перехід талановитих діячів на прорадянську позицію та й взагалі переїзд на територію СРСР; подвійні стандарти радянської дійсності.

3.2. Зображення зовнішньої політики Радянського Союзу на сторінках журналу «Комар».

Переконавшись в примарності світової революції у найближчий період, наприкінці 1920-х Сталін відмовився від політики ізоляціонізму і почав розширювати міжнародні стосунки. «Комар» висміяв таку зміну ідеології радянського режиму:

1920 р.

- Цим лучивом я запалю
цілий буржуазний світ!!...

1935 р.

- Дозвольте прикурити вам
цигаро, містер Іден!...

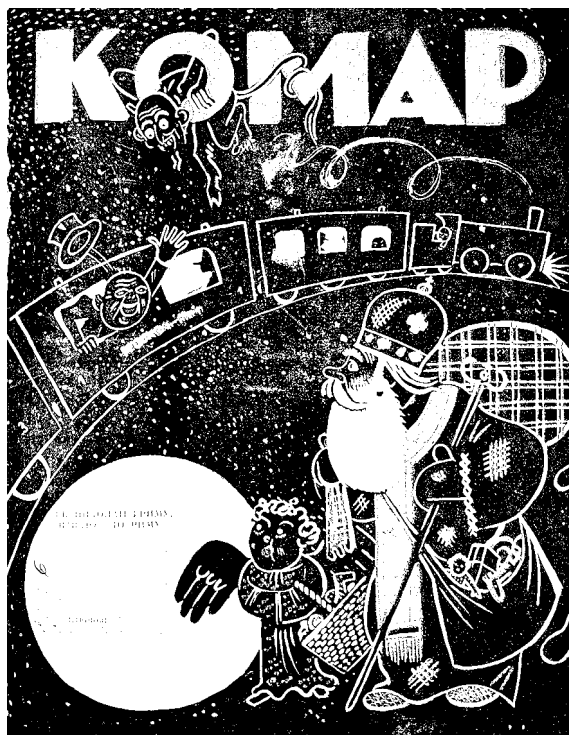
192

«Комар» скептично поставився до того, що радянське керівництво проводило переговори з різними державами, незважаючи на те, що західні

¹⁹¹ Гам. Пушкініада. Комар. Львів. 1937. Ч.7. 21 лютого. С.4.

¹⁹² Еко. Большевицьке лучиво. Комар. Львів. 1935. Ч.15. 14 квітня. С.5.

країни також були зацікавлені у налагодженні стосунків з СРСР (розглядаючи Радянський союз як величезний ринок для збуту товарів):

*Літвінов: А гей! Товаришу Миколай!
Давайте, зробимо пакт!...*

Підпис до карикатури: Большевицький комісар Літвінов їздить від держави до держави і всіх намовляє заключити з Світами пакт. Вибірається навіть до Риму, де має переговорюватися з Ватиканом¹⁹³ ...

Варто зауважити, що радянській владі вдалося досягнути значних успіхів. Так, у листопаді 1933 р. було налагоджено відносини з США, наслідком яких було визнання Радянського союзу. Також, у червні 1934 р. у результаті переговорів Радянський Союз визнали Чехословаччина і Румунія. Активно розвивалося радянсько-французьке зближення. Влітку 1933 р. відбуваються офіційні візити дипломатичних представників СРСР та Франції.

«Комар» саркастично відреагував на невпинне укладення Радянським Союзом низки договорів. Висміюючи, таку політику радянського керівництва редактори часопису підкреслювали, що скоро СРСР побратається з усіма:

«Тріумфом совітської політики ц. р. буде заключення пакту про ненапад з Уратваєм, Борнео й Суматрою, а також з Марсом, місяцем та іншими планетами. З цього приводу Літвінов буде мати цілий рік бігунку¹⁹⁴».

¹⁹³ Св. Миколай з Риму, Літвінов до Риму. Комар. Львів. 1933. Ч.24. 15 грудня. С.1.

¹⁹⁴ Віщування на 1934 рік. Комар. Львів. 1934. Ч. 2. 15 січня. С.5

На середині 1930-х років починають погіршуватися радянсько-німецькі стосунки. На сторінках часопису таке становище висвітлювалося як протистояння двох держав, з яких переможе тільки один:

Або...

Або...

В той же час, прагнучи утворити проти Німеччини та Японії коаліцію з європейськими державами, радянська влада висловлює намір приєднатися до Ліги Націй:

¹⁹⁵ Як закінчиться німецько-совітське непорозуміння. Комар. Львів. 1935. Ч.19. 12 травня. с.5.

¹⁹⁶ Там само.

Підпис до карикатури: Большевики ріжними способами йдуть до того, щоби їх прийняли до Ліги Народів¹⁹⁷.

В результаті голосування на засіданні Ліги Націй 18 вересня СРСР був прийнятий до Ліги Націй та став постійним членом Ради. «Комар» негативно відреагував на таке рішення. Таке ставлення редакторів часопису було викликане відмінним від західних держав, характером політики радянського керівництва: *«Большевицький делегат у Лізі Націй, се щось таке, якби чорт воровся у фелон і подавав хвіст до згоди всіх народів¹⁹⁸».*

Висміював «Комар» і невдачу укладення «Східного пакту»:

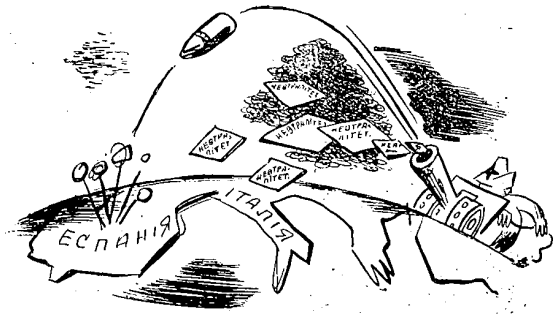
Акушер Сталін: Ого, наша дитина, пані Маріянно, вже вродилася нежива...

Підпис до карикатури: Франція й Світи змагають до сотворення східного пакту, в складі якого увійшли би великі держави світу. Пакт не вдається.

Наступним випробуванням для зовнішньополітичного курсу Радянського Союзу, що потрапив під розгляд «Комара», стала громадянська війна в Іспанії. Хоча СРСР, вслід за Францією та Великобританією, в серпні 1936 р. заявив про невтручання у внутрішні справи Іспанії; в той же час держава надала іспанському республіканському уряду військову допомогу. На сторінках часопису, тому, з'явилася карикатура, яка висміювала таку політику подвійних стандартів:

¹⁹⁷ Нова ілюстрація до Лиса Микити. Комар. Львів. 1934. Ч.4. 15 лютого. С.8.

¹⁹⁸ Т. Г. Мудрі слова Соломона. Комар. Львів. 1935. Ч. 2. 13 січня. С.5.

Підпис до карикатури: Большевик: - Ось вам один гігантський винахід: гармата, яка рівночасно пропагує нейтралітет в еспанській війні і закидує стрільнами повстанців¹⁹⁹.

В цей час на сторінках журналу вже починають з'являтися нові сигнали тривоги: «Гризуть грішника пороки і японець гризе, ріже і франко, гризе під боком комунарських горлорізів. Гризе Сталіна — ідола, вісь жахлива Рим і Берлін і гризе він все довкола — аж хлюпоче кров! по Кремлі»²⁰⁰.

Невдовзі, «Комар» бачить нову невдачу, коли французько-радянські відносини почали погіршуватися:

201

У цій ситуації радянське керівництво приймає рішення про примирення з Китаєм. СРСР проводить переговори з Чан Кайши з наміром переконати китайських комуністів в необхідності створення єдиного фронту з націоналістами для боротьби проти японської агресії²⁰². Для «Комара» такий крок видавався так само незрозумілим:

- *Не знаєте чого даліше Совіти пхаються у Китай?*

¹⁹⁹ Новий большевицький винахід. Комар. Львів. 1937. Ч.4. 31 січня. С.3

²⁰⁰ 1 плюс 1 є 3. Комар. Львів. 1938. Ч. 13. 27 березня. С.8.

²⁰¹ Сумний кінець большевицько-французької ідилії. Комар. Львів. 1938. Ч. 45. 6 листопада. С.5

²⁰² Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. С.120

- Бо Сталін хоче дістатися до Китайського муру, щоби міг під розстрілювати своїх генералів більшими партіями²⁰³

Коли, зважаючи на такий розвиток ситуації, радянська влада вирішує змінити тактику; наступною стала критика кадрових трансформацій. У травні було знято з посади наркома закордонних справ М. Литвинова, який був прихильником співпраці з Англією і Францією; новопризначеним став В. Молотов, який дотримувався пронимецької орієнтації. «Комар» відображає це як формальність, оскільки всі рішення приймав Й. Сталін :

Підпис до карикатури: Литвінов пішов у «відставку», а на його місце прийшов Молотов²⁰⁴.

Щойно, у «зміні тактики» Сталіна «Комар» вбачає намір вести подвійну гру. З одного боку – переговори радянської влади з Німеччиною. «Комар» бачив це радше як безвихідну ситуацію керівництва, що змушене було йти на переговори з Гітлером:

«Отже? Чим сьогодні здурити вас? Який жарт стругнути на першого квітня? Я довго - довго думав і врешті написав:

- *Наш кореспондент повідомляє нас з Москви, що Осип Висаріонович Сталін виїхав учора літаком до Берліна на запрошення Гітлера. Всі гарнізони ССРСР ждуть на телеграму Сталіна, якою він повідомить, що німецька армія в найближчих годинах вмаршує в границі ССРСР з полудневого і з північного заходу, що армія Советів не сміє ставити ніякого спротиву, бо...*

- *Го - го - го! — зареготав за мною спец від заграничної політики.*

- *То це має бути пріма апріліс? Чоловіче, та ж це кожної секунди може статися дійсністю. А бодай тебе газетярська качка копнула, який ти наївний²⁰⁵».*

²⁰³ Причина. Комар. Львів. 1939. Ч.9. 26 лютого. С.2.

²⁰⁴ Мандрівка по чужих журналах. Комар. Львів. 1939. Ч.21. 21 травня. С.3.

²⁰⁵ Пріма Априліс. Комар. Львів. 1939. Ч.14. 2 квітня. С.2.

З іншого боку, бажаючи поторгуватися, радянська дипломатія одночасно продовжувала вести переговори з Францією та Великобританією²⁰⁶:

*«На большевицьку поїздку комісара Патьомкіна
Політика тепер Москви
Предивна є і хижга,
Бо раз сюди, а раз туди,
З Лондону до Парижа...
Та все ж в тій грі знаменний факт
Закроєний є тонко,
Що Москва робить тепер так,
Усе лиш на... „патьомко”²⁰⁷».*

Кожна зі сторін переслідувала свої цілі в цих переговорах. Відповідно, щойно Радянський Союз зрозумів, що Англія та Франція не підуть йому на поступки, послідовною стала відмова від такого договору:

208

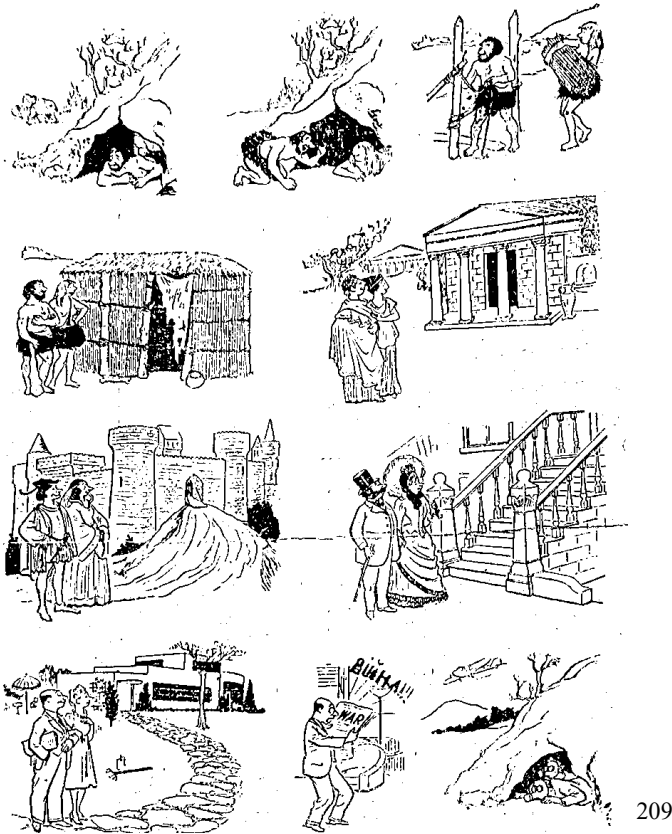
Чемберлен: А все ж таки по укладі пальців в цій совітській дулі я добачую можливості дійти до доброго кінця в переговорах.

Оскільки переговори з Францією та Англією заходять у глухий кут. Радянська влада остаточно обирає пронимецький курс. 23 серпня до Москви прибув посланець Гітлера Ріббентроп, і того ж дня було підписано заздалегідь підготовлений пакт про ненапад між СРСР та Німеччиною, який увійшов в історію як «Пакт Молотова-Ріббентропа». Договір супроводжував секретний протокол, який розмежовував сфери впливу Радянського Союзу та Німеччину у Східній Європі. 1 вересня німецькі війська вступили в Польщу, що розпочало Другу Світову війну:

²⁰⁶ Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. С. 121

²⁰⁷ Наум Трирозум. Правдоложки. Комар. Львів. 1939. Ч.19. 7 травня. С.4.

²⁰⁸ Еко. Совіти не згодилися на остаточні пропозиції Англії. 1939. Ч.23. 4 червня. С.4

«Комар», вочевидь, володів простором, щоб продовжувати інтерпретувати все більше подій у нових випусках часопису, однак з початком війни це стало неможливо.

В часописі ми можемо побачити лише погляд галицьких газетярів про участь СРСР на міжнародній арені. Вони не роблять жодної глибокої аналітики щодо міжнародної політики, а тільки відображають своє бачення стосовно окремих ситуацій. На карикатурах радянських дипломатів зображують тими ж художніми та літературними прийомами, що й у карикатурах про комуністів всередині країни, наприклад шапка «будьонівка», небритість. Втім зустрічаєм тут і відмінні зооморфні образи. Зокрема, Радянський Союз відображається як Ведмідь, який уособлює надмірну агресію радянського режиму на міжнародній арені та Лис, що характеризує подвійні стандарти радянської зовнішньої політики.

²⁰⁹ Історія без слів. («Нью-Йоркер»). Комар. Львів. 1939. Ч. 32. 6 серпня. С.8.

Підсумувавши, можна вказати, що «Комар» надзвичай упереджено відносився до радянської дипломатії, а спроби налагодити мир і пошуки мирних врегулювань з боку СРСР «комарівські» галичани сприймали як примітивні, непереконливі та безперспективні.

ВИСНОВКИ

Серед українських часописів міжвоєнної Галичини особливою популярністю користувався гумористично-сатиричний журнал «Комар», який з 1934 р. залишився єдиним виданням такого жанру.

Часопис протягом свого існування (1933—1939 рр.) мав значну аудиторію. Чимало читачів «Комара» надсилали свої дописи для публікації. Серед передплатників часопису були також українці, що проживали у Чехословаччині, Австрії, Угорщині та інших державах Європи.

Така популярність часопису була зумовлена тим, що на сторінках журналу піднімалися актуальні для читачів теми. Дивлячись на події крізь свої саркастичні окуляри «Комар» інтерпретував в особливий спосіб своїх читачів не тільки суспільне, політичне, економічне, соціальне, культурне, духовне життя українського суспільства, а й відображав ситуацію, що відбувалася в світі, аж до серпня 1939 р.

Проаналізувавши сатиру у часописі присвячену польській владі, можна зробити наступні висновки. По-перше, часопис не мав можливості вільно критикувати польську владу через існування цензури. Однак, знаходячи різні способи редактори часопису не уникали можливості висловити свою неприязнь до польського режиму. Часом їм вдавалося увести в оману цензорів, втім траплялися і випадки «порожніх сторінок» та купа skonфіскованих випусків. Незважаючи на це комарівці не здавалися й від першого випуску і до останнього висловлювали свою думку щодо польського керівництва. По-друге, редактори «Комара» негативно ставилися до польського уряду, зокрема через його антиукраїнську політику. Проте, це була не єдина проблема, «Комар» також критикував польське керівництво за його невдалу економічну політику, яка призводила до падіння рівня життя населення, інфляції, дефіциту, безробіття. Ба більше у часописі низка сатири відображала негативний образ польського уряду через його податкову політику. Активно критикувала і польська влада через низку законів, що мали авторитарний характер. Проте контрастний образ у

журналі мала польська влада на міжнародній арені. Так у цьому аспекті польський режим зображався як самотній, слабкий та невизначений.

Щодо зображення радянської влади маємо дещо відмінний випадок. Оскільки, цензори не конфісковували сатиру, в якій критикувалася радянська влада. В такому випадку «Комар» мав можливість вільно висловлювати своє ставлення відносно радянського режиму. Втім тут була проблема з інформацією. Редактори, які знаходилися в Галичині, не були свідками подій, що відбувалися в СРСР й тому змушені були використовувати вісті, які дізнавалися з інших газет, радіо, знайомих, тощо. Варто відзначити, що хоча для редакторів це не стало значною проблемою й їм вдалося висвітлити радянський режим. Втім, все ж це було більш поверхово, без дрібних деталей, в порівнянні з зображенням польського режиму. Попри це, ми можемо спостерігати, що «Комар» ставився негативно також і до радянської влади. Ба більше радянський режим, а зокрема і Й. Сталін, що став для редакторів та дописувачів втілення самого режиму, постає як антиукраїнський, кривавий, безжальний, єхидний, корисливий та авторитарний. І на відміну від польської влади, такий образ радянського керівництва характерний як для внутрішньополітичного, так і зовнішньополітичного аспектів.

Влада в Польщі зображена більших розмірів, а українці - менших, охайний вигляд чиновників та депутатів, хитрий погляд. Владу в Радянському Союзі часто уособлює Сталін, його оточують комуністи, неохайні, небриті, з агресивним поглядом та зброєю в руках. Сталін особливо великих розмірів перед ним всі схиляють голови.

Проаналізувавши карикатури в часописі, присвячені польському та радянському режимів, можна помітити цікаву деталь. Зокрема, кого комарівці вважали найвпливовішою особою в державі. Так, на карикатурах, які присвячені Радянському Союзі, найчастіше зображується Сталін. Ба більше, його образ залишається впливовим протягом всього періоду видання часопису. Відмінна ситуація спостерігається відносно Польської республіки. Так початково в уявленні

редакторів "Комара" найвпливовішою особою зображувався Й. Пілсудський. Після його смерті цю позицію зайняв Ф. Склавой-Складковський. Втім, жодного разу на карикатурах не відображено президента Польської республіки І. Мосцицького.

Євреїв у Польщі та СРСР теж зображують по-різному. В Польщі вони частина суспільства, прагнуть скористати з неосвічених, прагматичні та користолюбиві. На карикатурах про Радянський Союз євреї-жидо-комуністи, частина провладних структур з характерними носами та в шапці «будьонівці».

У журналі «Комар» українці в складі Польщі та українці в складі СРСР зображені по-різному. Українці в Польщі - це незаможні, обтяжені податками, дещо наївні. Українці в Радянському Союзі – пригнічені, в злиденному становище, зголоджені, босі та в лахміттях.

Висвітлюючи польський та радянський режими «Комар» мав певні обмеження, які не дозволяли вповні відобразити реальну, неупереджену та об'єктивну ситуацію, в якій опинились українці в міжвоєнний період. Низка подій, які мали місце в Польщі та СРСР, залишилися поза увагою читачів часопису.

Незважаючи на недоліки, не варто применшувати роль «Комара», оскільки, завдяки діяльності його авторів, українці отримали можливість читати матеріал, який потрібно було сприймати критично. А гумористично-сатиричний характер, давав можливість переборювати страхи майбутнього, викривати та долати вади, що були в реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА:

1. Багато і мало. Комар. Львів. 1933. Ч.2. 15 січня. С.6.
2. Біг пес через овес. Комар. Львів. 1936. Ч.21. 24 травня. с.2.
3. Біг пес через овес. Комар. Львів. 1937. Ч. 4. 31 січня. с.6.
4. Будучність. Комар. Львів. 1938. Ч. 36. 4 вересня. С. 2
5. Великий Льох. Комар. Львів. 1935. Ч.1. (дату пошкоджено). С.9
6. Великодні свята у світі і у нас. Комар. Львів. 1938. Ч.17. 24 квітня. С.10.
7. Великодня ідилля. Комар. Львів. 1939. Ч. 15. 9 квітня. С.1.
8. Вісті з Большевії. Комар. Львів. 1934. Ч.19. 1 жовтня. С.3
9. Віщування на 1934 рік. Комар. Львів. 1934. Ч. 2. 15 січня. С.5
- 10.В раю. Комар. Львів. 1938. Ч. 32. 7 серпня. С.2
- 11.В совітах. Комар. Львів. 1937. Ч. 12. 28 березня. С.3.
- 12.В Совітах. Комар. Львів. 1933. Ч.10. 15 травня. С.4.
- 13.В СРСР. Комар. Львів. 1938. Ч.36. 4 серпня. С.5.
- 14.Вісті з СРСР. Комар. Львів. 1933. Ч. 3. 1 лютого. С.2.
- 15.Гам. Пушкініада. Комар. Львів. 1937. Ч.7. 21 лютого. С.4.
- 16.Г. Бр. Совіти в кривому дзеркалі. 1935. Ч. 43. 27 жовтня. С.5.
- 17.Голод на Україні. Комар. Львів. 1933. Ч.15. 1 серпня. С.1
- 18.Гзимс. Соте число. Комар. Львів, 1936. Ч.1-2. 5 січня. с.8.
- 19.Два шляхи. . Комар. Львів. 1934. Ч.23. 1 грудня. С.1.
- 20.До наших передплатників, післяплатників і прихильників. Комар. Львів, 1936. Ч.1-2. 5 січня. С.5.
- 21.До наших читачів. Комар. Львів, 1937. Ч.39. 3 жовтня. с. 2
- 22.Еко. Автономія. Комар. Львів. 1938. Ч. 22. 29 травня. С.1.
- 23.Еко. Большевицьке лучиво. Комар. Львів. 1935. Ч.15. 14 квітня. С.5.
- 24.Еко. Вибори 1935. Комар. Львів. 1935. Ч. 36. 8 вересня. с. 1.
- 25.Еко. Вибірчі новости. Комар. Львів. 1935. Ч. 36. 8 вересня. с. 6.
- 26.Еко. Відчитання денного приказу в совітських казармах.

- 27.Еко. З сусідської політики. Комар. Львів. 1933. Ч.6. 15 березня. С.5.
- 28.Еко. Кризовий Миколай. Кома. Львів. 1934. Ч.24. 15 грудня. С.6.
- 29.Еко. Наше свячене. Комар. Львів. 1934. Ч.7. 1квітня. С.4.
- 30.Еко. Нормалізація. Комар. Львів, 1936. 13 березня. Ч.11. с.8.
- 31.Еко. Пам'ятник товаришеві Т. Шевченкові в Харкові. Комар. Львів. 1934. Ч.6. 15 березня. С.1.
- 32.Еко. Передсвятчна несподіванка. Комар. Львів. 1935. ч. 17. 28 квітня. С.5.
- 33.Еко. Податки в натурі. . Комар. Львів. 1933. Ч. 18. 15 вересня. с.6.
- 34.Еко. По сумній вістці. Комар. Львів.1934. Ч. 23 1 грудня. С.1.
- 35.Еко. Сліпий тор. Комар. Львів, 1936. Ч.4. 25 січня с.1.
- 36.Еко. Совіти не згодилися на остаточні пропозиції Англії. 1939. Ч.23. 4 червня. С.4
- 37.Еко. Теж вихід з положення. Комар. Львів.1935. Ч.18. 5 травня. С.4.
- 38.Еко. Українська делегація у воєвідстві. Комар. Львів. 1935. Ч.29. 21 липня. с. 1.
- 39.Життепис совітського горожанина. Львів. Комар. 1933. Ч.1. 1 січня. С.7.
- 40.Замість реклами. Комар. Львів. 1938. Ч.21. 22 травня. С.3.
- 41.Засідання військової ради у Москві. Комар. Львів. 1938. Ч.26. 26 червня. С.5.
- 42.3 большевицький гумор. Комар. Львів. 1933. Ч.2. 15 січня. С.4.
- 43.3 виборів у Совітах. Комар. Львів, 1934. Ч.23. 1 грудня. С.5.
- 44.3 Москви. Комар. Львів. Ч. 24. 1934. 15 грудня. С. 3.
- 45.3 останніх телеграм. Комар. Львів. 1937. Ч.13. 1 квітня. С.3.
- 46.3 радянської поезії. Комар. Львів. 1938. Ч.4. 23 січня. С.4.
- 47.Зі совітських гараздів. Комар. Львів. 1935. Ч.25. 23 червня. С.2.
- 48.3 Новим роком. Комар. Львів. 1934. Ч. 2. 15 січня. с. 2.
- 49.Індустріалізація на Україні. Комар. Львів, 1933. Ч.2. 15 січня. с.7.
- 50.І. Остропис. Совітський гумор. Комар. Львів.1934. Ч.10. 15 травня. С.3.
- 51.Історія без слів. («Нью-Йоркер»). Комар. Львів. 1939. Ч. 32. 6 серпня. С.8.
- 52.І це і те. Комар. Львів. 1934. Ч. 4. 15 лютого. с. 3.

53. Кажуть. Комар. Львів. 1935. Ч. 21. 26 травня. с. 2.
54. Кажуть. Комар. Львів. 1935. Ч. 37. 15 вересня. С. 3.
55. Калямбури. Комар. Львів. 1934. Ч. 24. 15 грудня. С. 7.
56. Карикатура. Комар. Львів. 1934. Ч. 23, 1 грудня. с. 3.
57. Карикатура. Комар. Львів. 1935. Ч. 29. 21 липня. с. 2.
58. Карикатура. Комар. Львів. 1938. Ч. 23. 5 червня. С. 5.
59. Коляда в 1933 році. Комар. Львів. 1933. Ч. 1. 1 січня. с. 1.
60. Комар колядує. Комар. Львів. 1934. Ч. 1. 1 січня. С. 1.
61. Комарове слово до читачів. Комар. Львів, 1933. Ч. 1. 1 січня. с. 2.
62. Конституція в Світах. Комар. Львів. 1937. Ч. 12. 28 березня. С. 8.
63. Кризовий пан. Комар. Львів. 1935. Ч. 2. 13 січня. С. 5.
64. Літературний конкурс Комаря. Комаря. Львів, 1933. Ч. 17. с. 8.
65. Малюнки малого Івася Бульки. Комар. Львів. Ч. 18. 15 вересня. С. 8.
66. Мандрівка по чужих журналах. Комар. Львів. 1939. Ч. 21. 21 травня. С. 3.
67. Наум Трирозум. Правдоложки. Комар. Львів. 1939. Ч. 19. 7 травня. С. 4.
68. Мандрівка по чужих журналах. Комар. Львів. 1939. Ч. 22. 28 травня. С. 3.
69. Наші обставини. Комар. Львів. 1934. Ч. 1. 1 січня. с. 10.
70. Незадовго. Комар. Львів. 1938. Ч. 32. 7 серпня. С. 2.
71. Нема голоду. Комар. Львів. Ч. 21. 1933. 1 листопада. С. 6.
72. Нова ілюстрація до Лиса Микити. Комар. Львів. 1934. Ч. 4. 15 лютого. С. 8.
73. Нова конституція. Комар. Львів. Ч. 16. 15 серпня. С. 6.
74. Новий большевицький винахід. Комар. Львів. 1937. Ч. 4. 31 січня. С. 3.
75. Нові податки. Комар. Львів. 1934. Ч. 23. 1 грудня. с. 5.
76. Ого. Передвиборчі останки. Комар. Львів. 1935. Ч. 36. 8 вересня. с. 3.
77. Панько Затирка. Лист дядька Панька. Комар. Львів. 1935. Ч. 19. 12 травня. с. 7.
78. Перед виборами. Комар. Львів. 1935. Ч. 31. 4 серпня. С. 4.
79. Передвиборча агітація. Комар. Львів. 1938. Ч. 40. 2 жовтня. С. 4.
80. Переписка редакції. Львів, 1934. Ч. 9. 1 травня.
81. Переписка Редакції. Комар. Львів, 1936. Ч. 24. 14 червня.

- 82.Пісня в лицах. Комар. Львів. 1936. Ч.22. 31 травня. С.7.
- 83.Політичні силуети. Комар. Львів. 1934. Ч.6. 15 березня. С.3.
- 84.Польща і Совіти. Комар. Львів. 1933. Ч.8. 15 квітня. С.12.
- 85.По масових егзукуціях у Большевії. Комар. Львів. 1935. Ч.1. (дата пошкоджена). С.6.
- 86.Поправив. Комар. Львів. 1938. Ч.2. 9 січня. С.6.
- 87.По проголошенні пресового декрету. Комар. Львів. Ч.49.1938. 4 грудня. С.5.
- 88.По ухваленні Конституції. Комар. Львів. 1934. Ч. 4. 15 лютого. с.3.
- 89.Причина. Комар. Львів. 1939. Ч.9. 26 лютого. С.2.
- 90.Пріма Априліс. Комар. Львів. 1939. Ч.14. 2 квітня. С.2.
- 91.Проект нової виборчої ординації. Комар. Львів. 1935.15 жовтня. Ч.20 с.3.
- 92.Пятилітка. Комар. Львів. 1933. Ч.4. 15 лютого. с. 2.
- 93.Св. Миколай з Риму, Літвінов до Риму. Комар. Львів. 1933. Ч.24. 15 грудня. С.1.
- 94.Семий розум. Комар. Львів. 1934. Ч.2. 15 січня. с.7
- 95.Січка. Комар. Львів. 1935. Ч.4 .27 січня. С.4
- 96.Сніцарчук Л. В. З видавничого концерну «Українська преса»: сатирично-гумористичний часопис «Комар» // Поліграфія і видавнича справа. — 2002. — Вип. 39. — С. 26—31.
- 97.Сніцарчук Л. «Де згода в сімействі?..»: сатирики «Комара» (1933—1939) про українську пресу Галичини // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2000. — Вип. 7.
- 98.Совітська дійсність. Комар. Львів. 1934. Ч.4. .15 лютого с. 4.
- 99.Совітський гумор. Комар. Львів. 1934. Ч. 24. 15 січня. С.3.
100. Совітський гумор. Комар. Львів. 1934. Ч.18. 15 вересня. с.7.
101. Совітський гумор. Комар. Львів. 1934. Ч.20. 15 жовтня. С.6.
102. Совітський гумор. Комар. Львів. 1935. Ч.32. 11 серпень. с.2.
103. Совітський шмок. Комар. Львів. 1936. Ч.36. 6 вересня. С.3
104. Сталін письменник. Комар. Львів. 1937. Ч.3. 28 лютого. С.3.

105. Сумний кінець большевицько-французької ідилії. Комар. Львів. 1938. Ч. 45. 6 листопада. С.5
106. Такі часи. Комар. Львів. 1934. Ч. 1. 1 січня. с .2.
107. Т. Г. Мудрі слова Соломона. Комар. Львів. 1935. Ч. 2. 13 січня. С.5.
108. Терор у Совітах. Комар. Львів. 1935. Ч. 2. 13 січня. С.5.
109. Тверда паляниця. Комар. Львів. 1938. Ч.48. 27 листопада. С.8.
110. Точка над к. Комар. Львів. 1938. Ч.41. 9 жовтня. с.4.
111. Українізація. Комар. Львів. Ч.14. 1933. 15 липня. С.3.
112. Федь Триндик. Нова ера. Комар. Львів. 1935. Ч. 37. 15 вересня. С. 2.
113. Чорні хмари над Польщею. Комар. Львів. 1933.
114. Шеремет Л. Жанрове розмаїття публікацій у гумористичному журналі «Комар» / Л. М. Шеремет, С. М. Бохенок // Поліграфія і видавнича справа. – Львів, 1996. – Вип. 31.
115. Що нас чекає в 1934? . Комар. Львів. 1934. Ч.2. 15 січня. С.6.
116. Що нині легко. Комар. Львів. 1933. Ч.7. 1 квітня. с. 4.
117. Юр-мур. Комарева коломийка. Комар. Львів. 1934. Ч.8. 15 квітня. с.4.
118. Ю. Текур. Оком по Європі. Комар. Львів. 1938. Ч.39. 25 вересня. С.5.
119. Як закінчиться німецько-совітське непорозуміння. Комар. Львів. 1935. Ч.19. 12 травня. с.5.
120. Як річку збруч переходили. Комар. Львів. 1933. Ч.24. 15 грудня. С.3.
121. 1 плюс 1 є 3. Комар. Львів. 1938. Ч. 13. 27 березня. С.8.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюта І. К. Галицько-волинське село між світовими війнами: Монографія. - Львів : Каменярь, 2010. - 507 с.

2. Васюта Васюта І.К. Політична історія Західної України (1918—1939). — Львів: Каменяр, 2006. — 335 с.
3. Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. Навчальний посібник. Пер. з фр. — Рівне: Видавнича агенція "Вертекс", 2001 — 480 с.
4. Грабовська Р. Між двома війнами: львівські сатирично-гумористичні часописи міжвоєнного двадцятиліття - про диктаторів та диктатуру (за матеріалами фондів наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка) // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: матеріали 6-ої міжнарод. наук.-практ. конф., 10-11 вересня 2015 р., Львів. - Львів, 2015. — С.174-178.
5. Грицак. Я. Нарис історії України: Формування модерної нації ХІХ-ХХ століття. К., 2019. — 360 с.
6. Гулюк Є. Бешкетний щедрик від львівських гумористів міжвоєнного періоду/Фотографії старого Львова. URL: <https://photo-lviv.in.ua/beshketnyj-schedryk-vid-lvivskyh-humorystiv-mizhvojennoho-periodu/> (дата звернення: 16.05.2024).
7. Гулюк Є. І від укусу “Комара” стає смішно, або що робило будні львів’ян 100 років тому?/Фотографії старого Львова. URL: <https://photo-lviv.in.ua/vid-ukusu-komara-staje-smishno-abo-scho-robylo-budni-lvivyan-100-rokiv-tomu/> (дата звернення: 16.05.2024).
8. Дильонгова Г.. Історія Польщі 1795—1990 / Пер. з пол. М. Кірсенка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007.— 239 с
9. Зайцев О. Радянська Україна 20-30-х рр. с. 266-289.
10. Зайцев О. Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922-1939). Львів: Видавництво Українського католицького університету 2022. 326 с.
11. Зазуляк І. *Становище україномовних часописів у міжвоєнній Польщі/* Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. — Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2016. — Вип. 1. — Ч. 4.

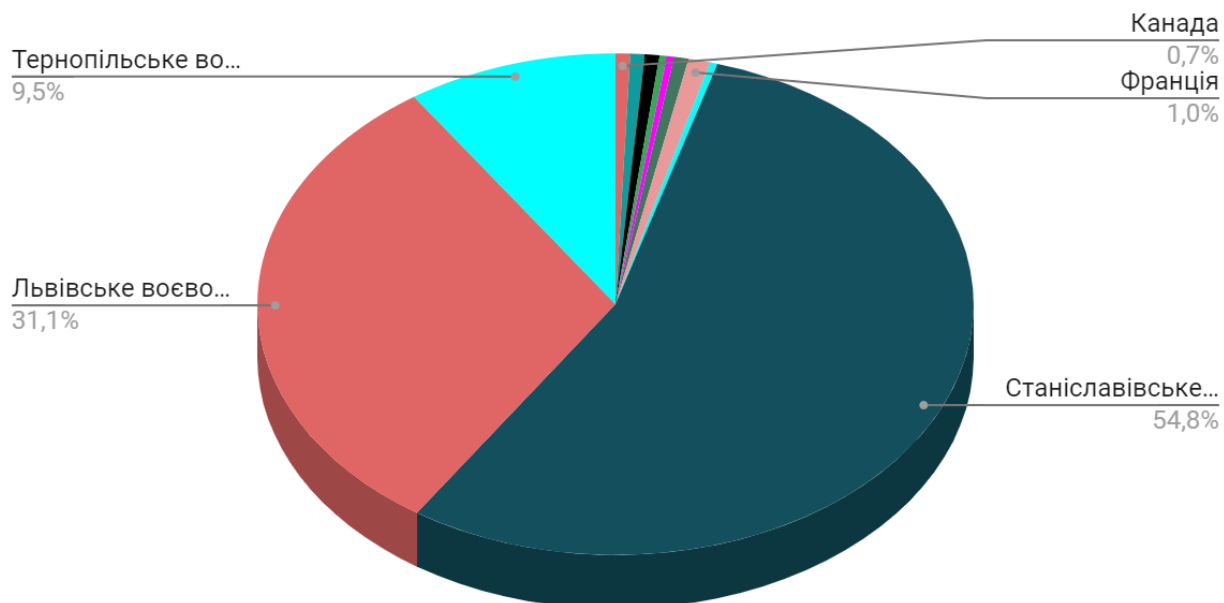
12. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Наук. ред. Л. Зашкільняк. Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут історичних досліджень; Центр історичної полоністики. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 752 с.
13. Конквест Р. Великий терор. Сталінські чистки тридцятих років / Пер. з англ. Н. Волошинович, З. Кораблінової. – Луцьк: ВМА «Терен», 2009. – С. 198-233.
14. Криштопа О. Останні українці Польщі. Брустурів : Дискурсус, 2019. — 224 с.
15. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) (= Україна крізь віки. Т. 11). К., 1999. С. 261-265.
16. Литвин В. Україна: міжвоєнна доба (1921-1938 рр.). – К., 2003. с. 227.
17. Наконечна З. І. Часописи видавничого концерну «Українська Преса» в контексті західноукраїнської журналістики : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук. із соц. комунік.. «Теорія та історія журналістики». Львів, 2016. 212 с.
18. Нариси історії Росії: Пер. з рос. / Б.В. Ананьїч, І.Л. Андреев, Є.В. Анісімов та ін.; За заг. ред. О.О. Чубар'яна. Російська академія наук. Інститут всесвітньої історії. - К.: Ніка-Центр, 2007. - С.656-661.
19. Польща – нарис історії/ за ред.: Владзімежа Менджецького та Єжи Брацисевича; пер. з пол. Івана Сварника; Ін-т нац. пам'яті, Коміс. переслідування злочинів проти пол. народу. – Варшава: Вид-во Ін-т нац. пам'яті, 2015. - 365 с
20. Пуйда, Р. Українське національно-демократичне об'єднання 1928-1939 рр. у польському парламенті // Молодий вчений. - 2014. - № 1(03). - С. 48-51.

21. Соколов А.К. Курс советской истории. 1917-1940: Учеб. пособие для вузов. М., 1999.- 270 с.
22. Стрільчук Л. В., Панасюк О. П. Трансформація зовнішньополітичних відносин Другої Речі Посполитої у 1920-1930-х рр. // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол.: С. В. Гаврилюк [та ін.]. – Луцьк. – 2012. – № 10(235). Історичні науки. – С. 113-118. – Бібліогр.: с. 117-118.
23. Українські часописи Львова. 1848-1939 : Іст.-бібліогр. дослідж. : в 3-х томах. Т.3. Кн.2. 1929-1939 / Уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко ; ред.: О. Катола, Л. Сідлович]. - Львів : Світ, 2003.
24. Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.) – К.: Основа, 2009. – 280 с.
25. Шаповал Ю. І. «Троцькістсько-зінов'євського об'єднаного центру» процес 1936 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2013. — Т. 10 : Т — Я. — С. 163.
26. Швагуляк М. Історичні студії: Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (др. пол. ХІХ – пер. пол. ХХ ст.). – Львів: «Трайда плюс», 2013. – 748 с
27. Юхимюк О. М. Центральні органи державної влади та управління за конституцією Польщі 1935 року// Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали VII регіональної науково-практичної конференції, 13-14 лютого 2001, м. Львів /Львівський національний університет ім. І. Франка, юридичний факультет. – Львів, 2001. – С. 83-84.
28. Яцикович Ю. Малі жанри сатири та гумору на сторінках журналу "Комар" (за матеріалами 1933 - 1939 рр.) // Держава та регіони. Сер. Соц. комунікації. - 2018.

29. David Brandenberger, The Emergence of Russocentric Etatism, in: David Brandenberger, National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and Formation of Modern Russian National Identity. Cambridge, MA, 2002, pp. 43-62.
30. Hosking, Geoffrey A. A History of the Soviet Union, 1917-1991. Final edition, Fontana Press, an imprint of HarperCollins, 1992.
31. Kaliński J. Landau Z. Gospodarka Polski w XX wieku. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2003. – 409 s
32. Normalization Policy of Ukrainian-Polish Relations in the mid-1930s: Essence, Causes, and Preconditions.
33. Podatek od bankowego sejfu, końskiego kopyta i wojennej spekulacji - takie były daniny w II Rzeczypospolitej. Prawo.pl.
URL: <https://www.prawo.pl/podatki/podatki-w-ii-rzeczypospolitej,518267.html> (date of access: 10.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Додаток 2

210

²¹⁰ Реклама. Комар. Львів, 1935. Ч.12. с.7.

**ЧАСТО ВЕЧОРОМ
ЛИШАВ
ЇЇ САМУ ДОМА**

Прокро мені Явою, але му-
шу зійти, бо вже дині ве-
черя і йду конференцію.

Явою? Прити-
ти прибіри не-
робити цей вечір
зі мною.

Юрко журить
коне — завжди
якось вимручу-
ється, щоб не
остати ввечера
дома.

Ірма мала такий са-
мий клоп. Але як на-
чала вживати космо-
тичного засобу Пальмо-
лів для своєї шкіри — за-
любила і відійшла
вдруге.

ПО КІЛЬКОХ ТИЖНЯХ

Любо, як ти гарна
нині виглядаєш. Я від-
кидав конференцію.
Ходім трохи потанцю-
вати.

(на боці)
Здобула я
його мило
для себе.
Наважую це
милу!
Пальмолів.

Кожна жінчина може збільшити свій чар, уживаючи відомого косметичного засобу Пальмолів. Рано й ввечері мийте обличчя, шию й рамена обильною піною мила Пальмолів. Ця ніжна піна проникає глибоко в пори та її основно відчищує. Сидоскайте її теплою, а опісля змийте водою. От і все. Мило Пальмолів, завдяки олівковому олійку, що уживають до його виробу, викишнює шкіру і надає їй молодечої свіжості. Мило Пальмолів коштує так небагато, що мільйони жінок уживають його також до купелі!

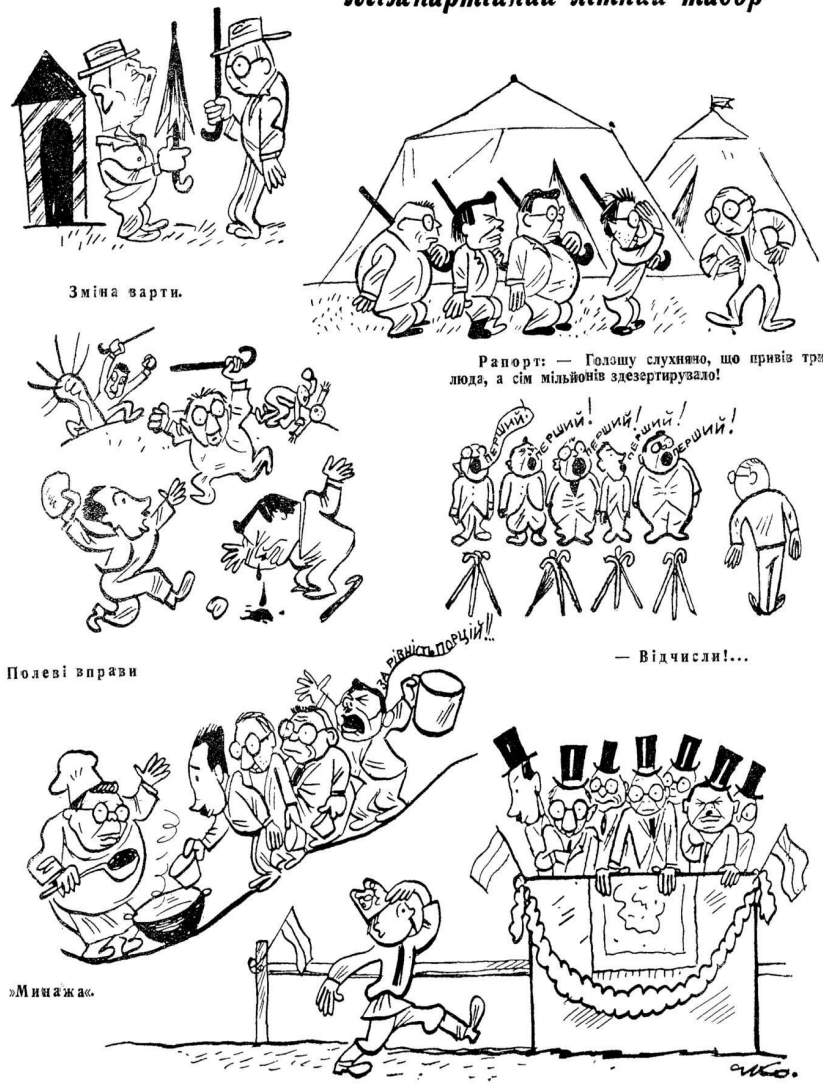
²¹¹ Реклама. Комар. Львів, 1937. Ч. 22.

Відїджаючи на вакації
 не забудьте відновити передплату
 за
„КОМАРЯ“
 на
Третий чвертьрік!

Пам'ятайте, що весело перебудете вакації
 лише в „КОМАРЕМ“ і то тоді, коли супроти
 Адміністрації будете мати чисту совість, що ви-
 силаючи передплату, сповнили свій обов'язок!

212

Міжпартійний літний табір

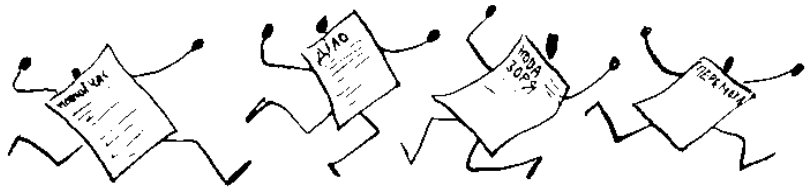

213

²¹² Передплата. Комар. Львів, 1938. Ч 9. с.8.

²¹³ Міжпартійний літній табір. Комар. Львів, 1936. Ч. 29. 19 липня. с.5.

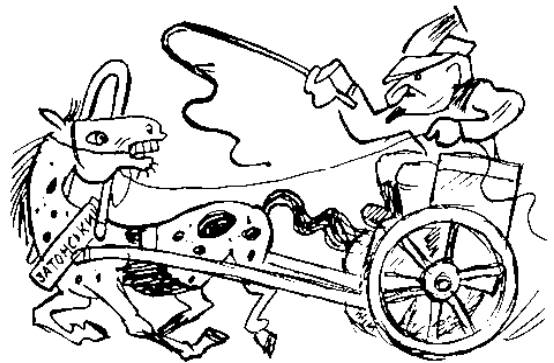
НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ В ОБРАЗКАХ

Бий свій сього щоб чужий брався

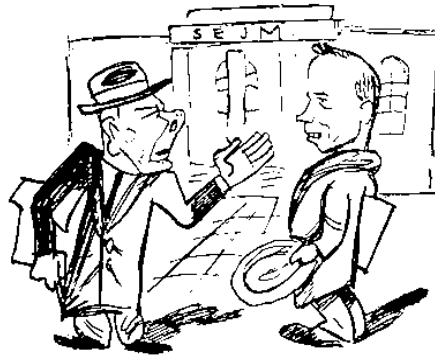
Крушельницький:
Один салдат — в полі не воїн.

Подобається кобилі ремний бат.

Нашо нам музики, коли в нас довгі язики.

Спільна акція ундієського радикального клубу в соїни:
— Ви мовчіть а ми будемо потакувати.

Воду вари. — вода буде.

Лев Лепкий:
На голові чирак, а він на ногу шкутильгас.

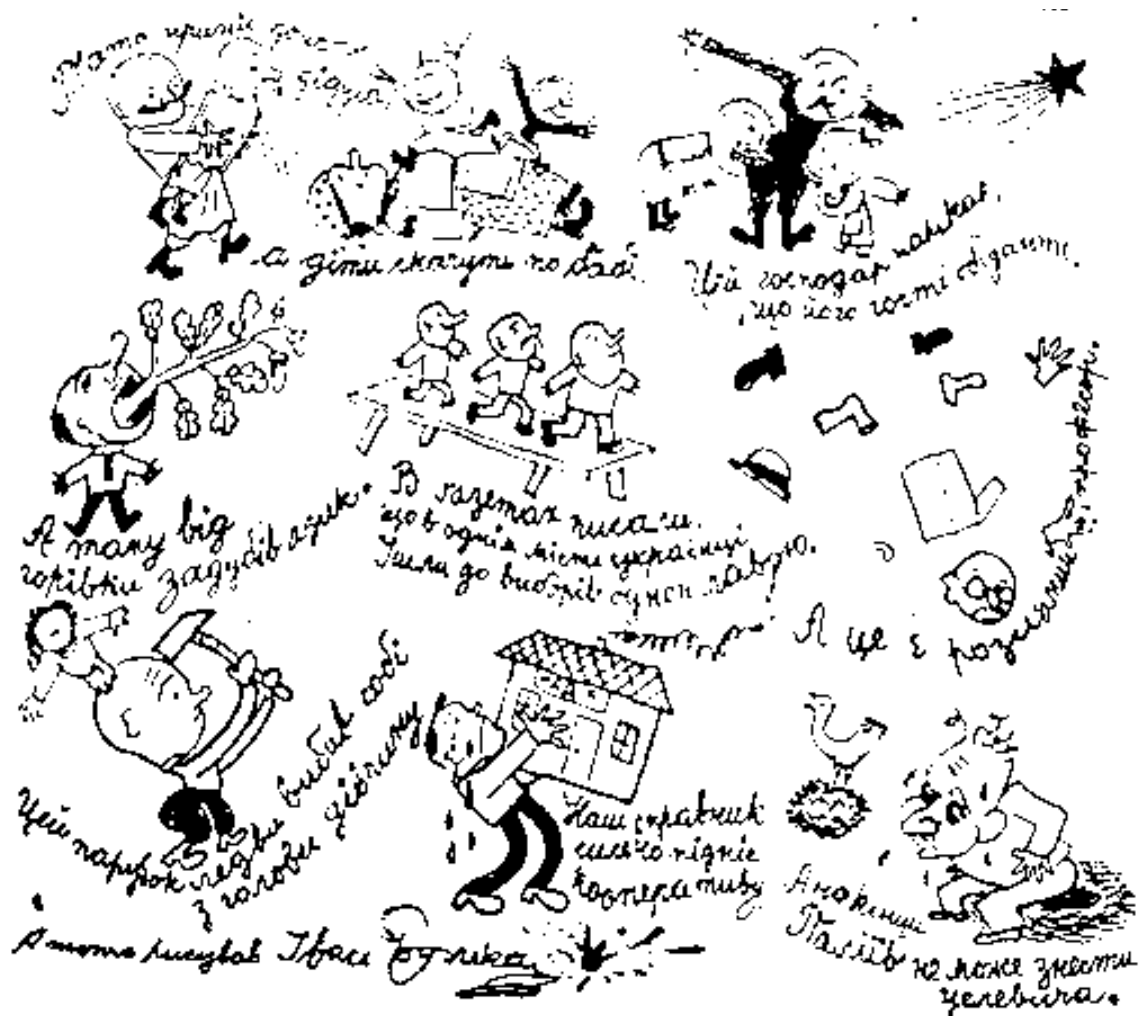

В наших полку немає толку: хто раніше встав, цілок узяв. — той і напразь.

Найшов чорт казатало, тай сам Йому не рад.

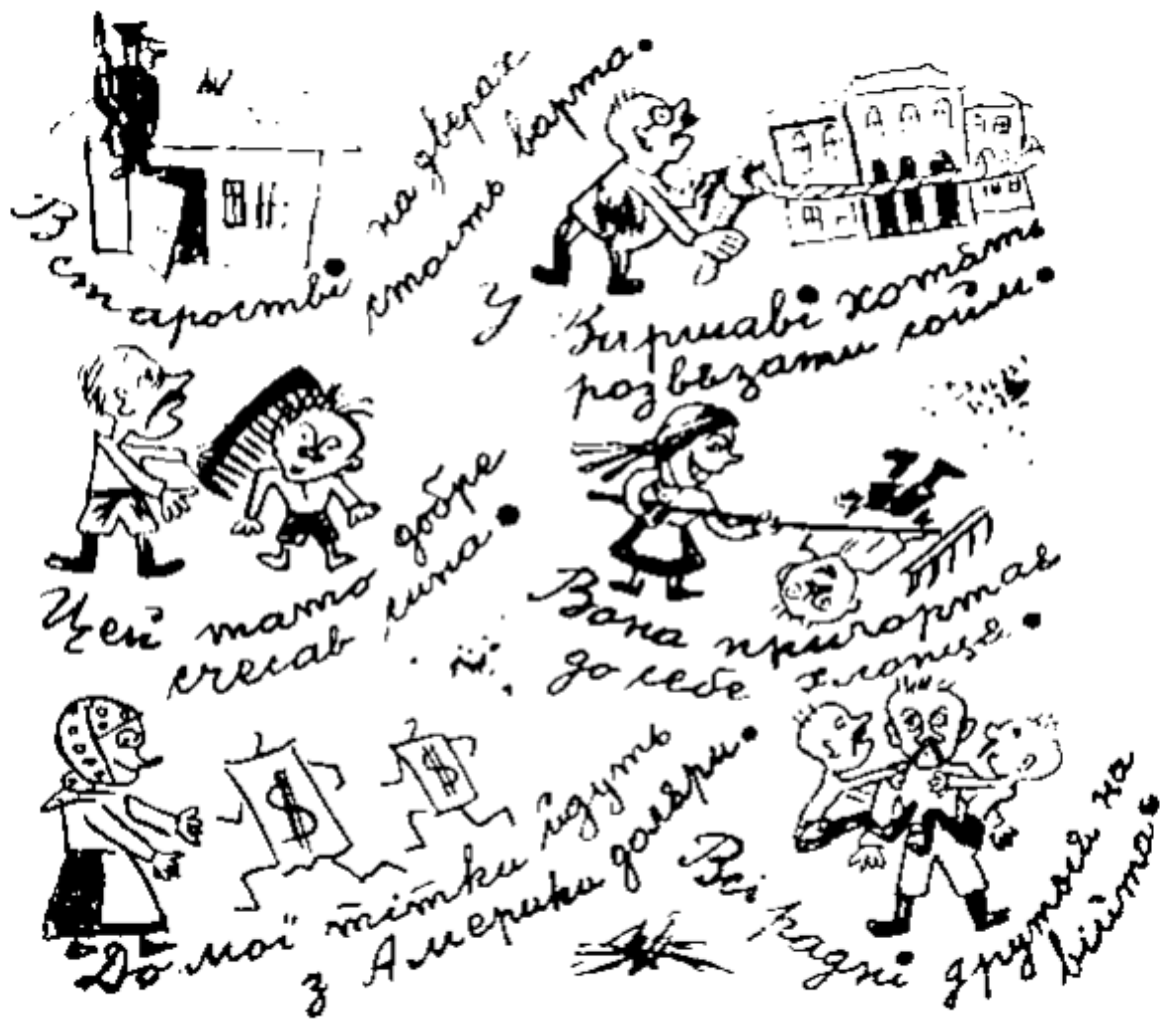
РИСУНКИ МАЛОГО ІВАСЯ БУЛЬКИ:

215

²¹⁵ Рисунки малого Івася Бульки. Комар. Львів, 1934. Ч. 1. с.7.

З РИСУНКІВ МАЛОГО РОМЦЯ

216

²¹⁶ З рисунків малого Ромця. Комар. Львів, 1934. Ч.13.